

M. ŞEHMUS GÜZEL

Abidin Dino'ya Dair

ekitap.ayorum.com

M. ŞEHMUS GÜZEL

Abidin Dino'ya Dair

İlk sunumu: 7 Aralık 2019

Yapıt: M. Şehmus GÜZEL

Teknik Yönetmen ve kapak: Ferruh Dinçkal

Dizgi : MŞG

Sayfa Düzeni : MŞG

İSBN : Belki gelecek. Belki gelmeyecek. Zamana, duruma, gelişmelere bağlı.

Bu yapıtın yayın hakları yazarına aittir.

Kitaptan edinmek için iletişim : Gerekirse. Şimdilik ekitap.ayorum.com deyin, tıklayın, "indirin", götürün. Hediyemizdir.

İÇİNDEKİLER

SUNU	5
ABİDİN ROBERT KOLEJ'DE	15
ABİDİN'İN ESRARKEŞ TEKKELERİ ŞİİRİ	23
ABİDİN'İN ŞAIRLİĞİNİN İSPATIDIR	28
LENİNGRAD'DA ABİDİN	31
SİYASETTE ABİDİN DİNO	37
ADANA'DA ÜÇ KARDEŞ.....	41
BİR FOTO ÖYKÜSÜ.....	45
ADANA VE DİNO'LAR.....	49
ADANA'DAN GEÇTİ ABİDİN DİNO VE ORHAN KEMAL.....	51
ANKARA'DA	60
1970'LERİN ORTASINDA ABİDİN DİNO.....	65
İLHAN SELÇUK'TAN ABİDİN DİNO'YA MEMLEKET HABERLERİ	69
"BİÇİMDEN ÖTE", BİR DE HAYAT	73
SONDAN BAŞA : ABİDİN DİNO SERGİSİ SÜRÜYOR.....	79
KAYNAKÇA	99
ABİDİN DİNO'NUN YAPITLARI.....	99
DİĞER KAYNAKLARDAN SEÇMECE	114
BELGESELLER	125
ABİDİN DİNO VE GÜZİN DİNO İLE KARŞILIKLI GÖRÜŞMELERİM VE SÖYLEŞİLERİM	126
BİTİRMEK : GÜZİN'LE	129
ALBÜM	136

SUNU

Abidin Dino en tanınan ressamlarımızdan biridir. Sadece ressam da değildir. Zamanı gelmiş gazetecilik yapmıştır. Gerekmiş öyküler, senaryolar, denemeler yazmıştır. Film yönetmiştir. Saati gelince şiirler döktürmüştür. Döneminin, yirminci yüzyılın başından sonuna kadar giden zaman diliminin en ilginç, en önemli aydınlarından biridir. Hele Türkiye için.

Bu nedenlerle olmalı hepimiz onu tanıdığımızı sanıyoruz, bu hem doğrudur hem de yanlış. Evet şu veya bu biçimde medyaya yansıyan haberler ve yayınlanan çarpıcı kimi kez bir parça uydurmaca haberler ve güya ciddi yazılar sonucu onu bir parça tanıdığımız kesin ama Abidin'i, bu her parmağında birçok hüner bulunan ustayı yüzde yüz tanımamız mümkün değildir. Çünkü Abidin öyle oturup hayatını a'sından z'sine anlatacak insanlardan hiç olmadı.

Bu nedenle ve piyasada kolayca bulunabilen bilinenlerin, sanal dünyada yazılı olanların denenmeden, denetimden geçirilmeden yinelenmesi hastalığının alıp başını gitmesi, kopyala-yapıştır-yayınla belası sonucu Abidin Dino'nun hayatına, "özgeçmişine" ilişkin ve bilhassa

internet dünyasında “döner” yazılarda ve onları alıp aynen yayınlayan basılı gazete ve dergilerde ve hatta kitaplarda birçok hata bulunuyor. Daha önce kimi makalelerimde ve Abidin Dino üzerine yazdığım biri üç ciltlik iki çalışmamda bu yanlışları düzeltmemeye karşın kötü yinelenmelerin, yanlışların sürgittiğini hayretler içinde gördüm. Hele bu hataların Abidin Dino'ya saygı göstermek için çaba sarfeden, Abidin'i sevdiğini ileri sürenlerce tekrarlamasına hem şaşırıyorum hem üzülüyorum.

Abidin'i anmak için gayret gösterenlere teşekkür borçluyum ancak bu çabalar içinde gerçekleştirilen ve kökenindeki iyi niyetinden hiç şüphem olmayan çalışmalarda Abidin'in hayat hikayesine ilişkin yanlışları da düzeltmem gerekiyor: Abidin Dino'nun hem yakın arkadaşlarından biri olduğum için hem de onun hakkında birinci elden kaynaklara dayanarak makaleler ve kitaplar yayınladığım için. Çünkü bir yerde görevim Abidin Dino üzerine doğruların yayılmasına çabalamaksa diğeri de yanlışların bir an önce düzeltilmesi için yardımcı olmaktır. Abidin Dino benzer bir uğraşı yakın dost ve arkadaşları için, beğendiği yazarlar ve şairler için bizzat yapmıştır. Bu açıdan Abidin aynı zamanda bize örnek olacak davranışlar bütünüdür de.

Bu bağlamda burada Abidin Dino'nun özgeçmişine ilişkin ve göze çarpan en ciddi yanlışları düzeltmek istiyorum.

Elbette hepimiz yanlış yapabiliriz. Belirleyici olan yanlışta ısrar etmemektir. Dolayısıyla yanlışın neresinden dönülse kârdır. Bu açıdan bakınca kimsenin, hele yanlış yapanların, yanlış bilgileri alıp aynen yayınlayanların alınmasına gerek yok. Tekrar da yarar var : Önemli olan yanlışta ısrar etmemektir. Çünkü önemli olan Abidin Dino'nun yaşam hikayesinin en doğru biçimde bilinmesidir.

Abidin Dino'nun doğru okunması ve hayatının yanlışsız bilinmesi umuduyla şu birkaç noktayı dikkatinize sunmak istiyorum, hemen aşağıda ve sonra değişik bölümlerde:

BİR: İnternet sitelerindeki ve onlardan alıp aynen yayınlayan dergi ve gazetelerdeki kimi özgeçmiş yazılarında başlıkta "otobiyografi" sözcüğü göze çarpıyor: Bu sözcük özgeçmişin bizzat Abidin tarafından kaleme alındığı sanısını doğuruyor. Oysa birazdan belirteceğim nedenlerden bu tür bir metnin Abidin'in kaleminden çıkmış olması mümkün değildir, o halde bu sözcük başlıkta yer almamalıdır.

İKİ: Bazen bakıyorsunuz şöyle bir cümle yazılı: "Doğduğu yıl ailesi Cenevre'ye, ardından Fransa'ya yerleştiğinden çocukluğu Avrupa'da geçti."

Burada birkaç şeyin düzeltilmesi gerekiyor :

23 Mart 1913 doğumlu Abidin'in çocukluğunun Avrupa'da geçtiği doğru. Ancak aile İstanbul'dan

ayrıldıktan sonra önce Paris'e gidiyor. Orada bir süre kalıyor. Savaşın (1914-1918) patlamasından kısa bir süre sonra Cenevre'ye gitmek zorunda kalıyor.

Savaş bittikten sonra 1920'de aile yeniden Paris'e dönüyor.

Bunları epey ayrıntılı bir biçimde ve elimdeki bilgiler ve belgeler eşliğinde Abidin Dino 1913-1993 isimli üç ciltlik çalışmamda yazdım : Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008. 1. Cilt : 412 sayfa, 2. Cilt : 477 sayfa, 3. Cilt : 356 sayfa.

Bugün bu konuda daha çok bilgi ve belge sahibiyim ve eğer Dino ailesinin o günlerini yeniden yazsam daha çok ayrıntı verebilirim, ama sonuç itibariyle Abidin Dino'nun ve ailesinin yaşam tarihinin genel hatlarında herhangi bir değişiklik olmayacak.

Dino ailesi Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik yörelerindeki mal ve mülkünü şu veya bu biçimde güvenceye alabilmek umuduyla ve benzeri meseleler, kaygılar sonucu önce Paris'e, sonra Cenevre'ye, sonra yeniden Paris'e yerleşmeyi tercih etti. Sonra İstanbul'a dönüş faslında Korfu ve Atina hikayeleri de var. Bunları adını andığım çalışmamda anlatıyorum. Benzer bir git-geli aynı durumdaki Osmanlı ailelerinin birkaçında daha görmek mümkün. Hemen aklıma gelen bir örnek olarak Rey ailesini verebilirim.

ÜÇ: Abidin'in özgeçmişine ilişkin yazılarda bilhassa Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB'deki) yaşadığı ve sinema dünyasında çalıştığı döneme ilişkin satırlarda önemli yanırlar bulunuyor. Hemen ve dostca söyleyeyim bunun hiç ayıbı yok. Ben de bu tür bilgilerle donanmış (!!!) olarak Abidin'le 1980'lerin hemen başındaki dostluk günlerimizde kendisiyle yaptığım ve zaman zaman Güzin Dino'nun da katıldığı nehir söyleşilerimizden birinde aynı hataya düşmüş ve Abidin'den "ağzımın payını" almıştım. Bu söyleşiyi ve yanırların Abidin tarafından bizzat düzeltilmişlerini o yıllarda yayınladım. Bu söyleşiden bizi burada ilgilendiren satırları yeniden ve aynen almak istiyorum. Böylece Abidin'in SSCB'ye "sinema öğrenimi görmek üzere" değil, doğrudan doğruya sinema alanında ve SSCB'nin o yıllardaki en önemli ve en ünlü yönetmenlerinden Sergey Yutkeviç'le birlikte çalışmak üzere gittiği ve çalıştığı konusunu açıklığa kavuşturmuş olacağımı umuyorum. Bizzat Abidin Dino'nun ağzından :

M. Şehmus Güzel : 1930'lu yılların başında öğreniminizi bitirmek için Sovyetler Birliği'ne gittiniz ... (Abidin son derece kibar bir insandı ve kimsenin sözünü kesmezdi, ama burada bir saniye bile tereddüt etmeden sözümü kesti ve şunları söyledi)

Abidin Dino : Öğrenim değil, çalışmaya ...

MŞG : Çalışmak için. Ama bu sırada sinema tahsili yapıyorsunuz ...

AD : Hayır, tahsil değil, çalışıyorum, doğrudan doğruya.

MŞG : Ama öyle yazıyor biyografilerinizde.

AD : Hiçbir tahsil görmedim. Hiçbir zaman. Ve doğrudan doğruya dekoratör olarak çağrıldım. Ve gider gitmez dekoratör olarak çalıştım. Yani tahsil yok.

MŞG : Sinema öğrenmek yok, filmlerde ...

AD : Filmlerde yalnız dekoratörlük etmedim o ayrı konu. Ama yani öğrencilik devrim yok.

MŞG : O zaman Abidin Dino biyografisi Türkiye'de yanlış biliniyor. Dolayısıyla bir dahaki söyleşimizi, umarım, Abidin Dino biyografisindeki yanlışları düzeltmek için yaparız.

Evet bu örnekte gördüğümüz gibi Abidin Dino bu konuda son derece dikkatli ve hassastı.

İzninizle şunu da eklemeliyim : Abidin yaptığımız her söyleşiyi daktiloya çekmemden sonra alır, ince eler sık dokur ve nakış gibi işlerdi ve harika bir söyleşi çıkarırdı ortaya. Yani öyle bir seferde ağzından çıktığını alıp yayınlamışlığım yoktur, olamazdı da. Aramızdaki sıkı dostluk, ağabey kardeş yakınlığı ve dayanışma ruhu başka türlü davranmamıza izin de vermezdi. Bu söyleşiyi de işte böylesine sıkı bir taramadan sonra "tamam oldu"

diyerek 1991 yaz aylarında önce dostum, meslektaşım Mete Tunçay'ın yönetimindeki Tarih ve Toplum dergisinde yayınladım. Daha sonra Abidin Dino İle Söyleşiler. Yazılar : Hayat ve Sanat isimli kitabımda (Pêrî Yayınları, İstanbul, 2006, 144 sayfa.)

Abidin'in söyleşimizde anlattıklarının ışığında değişik özgeçmiş hikayelerindeki "Üç yıl boyunca (...) tüm yönleriyle sinema eğitimi aldı.» cümlesi kendiliğinden devre dışı kalıyor.

Yine SSCB'deki yıllarına ilişkin olarak kimi kez okuduğumuz "Bu dönemde sol fikirlerle tanıştı." cümlesi de doğru değil. Çünkü Abidin Dino daha çocukken ağabeylerinden Arif Dino ve onun yakın arkadaşları sayesinde ve ilk gençlik yıllarında ve hele 1930'ların hemen başında İstanbul'daki dost ve arkadaş çevresi ve hele "Şair Baba" sayesinde, İpekçi Film Stüdyosu'ndaki, Ostrorog Yalısı'ndaki harika tartışmalar ve sohbetlerle ve daha pek çok şeyle birlikte sol fikirlerle çoktan tanışmıştı ve meselenin özünü biliyordu. Bu konuları üç ciltlik çalışmamın birinci cildinde epey ayrıntılı bir şekilde yazıyorum.

O yıllara ilişkin yazılanlardaki şu cümle de tamamen asılsız : "1937'de II. Dünya Savaşı nedeniyle Sovyetler Birliği tüm yabancı öğrencileri geri gönderince Leningrad'dan ayrılmak zorunda kaldı."

Abidin'in SSCB'den ayrılışının belirleyicileri çok farklı ve bunları tarihi, günlük, dönemlik ve sıcak nedenleriyle birlikte adını andığım üç ciltlik çalışmamın birinci cildinde ayrıntılı bir biçimde anlatıyorum. Burada yinelemem mümkün değil. Ancak "öğrenci" olmayan birinin "öğrencilerin geri gönderildiği" iddiasıyla ayrılmak zorunda kalması asla söz konusu değil. Hele 1937'de ikinci büyük hesaplaşmanın nedeninden söz etmek hiç doğru değil. Savaşın elinin kulağında olduğunun duyumsanmasını iddia etmek te bir parça abartma olur sanıyorum. Ne olursa olsun bunlar Abidin'in SSCB'den ayrılmasıyla doğrudan doğruya ilgili olmadığı için tartışmasını yapmamız bile gereksiz. Ancak bu tür bir cümlelerin tamamen uydurmaca olduğunu da geçerken vurgulamak görevim.

Abidin Dino 1942'de "ikamate memur" yani İstanbul dışına sürgün edilince önce Mecitözü'nde sonra Adana'da polis gözetimi altında yaşamak zorunda kaldı.

Adana'da Türk Sözü gazetesinde "gece sekreteri" olarak görev yaptı. Yanlışlarla dolu özgeçmişlerinde Abidin'in Adana yılları için "Türk Sözü gazetesini yönetti" denilmesinin bir parça abartma olduğunu da geçerken belirtmiş olayım. Abidin Dino gazetede çalışmaya başlarken kırmızı çizginin, "kızıl çizginin", nerede durması gerektiğinin gazete sahibi ve yöneticileri tarafından nasıl saptandığını Güzin Dino'nun bana

anlattığı biçimiyle adını andığım çalışmamın ikinci cildinde aktarıyorum. Evet Abidin gazetenin birçok işini üstlendi ama “yönetti” denilmesi abartma olacaktır. Hele kimi yerde bir de buna ek olarak neredeyse Abidin gazeteye “kendi kadrosuyla” geldi biçiminde yorumlanacak ek uydurmacaların ve abartmaların da eklenmesi epey eğlenceli. Sürgün, her gün polise imza vermek zorunda kalan, hayatı tehdit altında olan bir insana inanılması nâ-mümkün görevler yükleniyor kısacası. Ve kara kara güldürüyor. Sanırsınız Abidin orada sürgün olarak değil, Türk Sözü gazetesini “yönetmek”, yakın arkadaşlarına gazetede “köşe yazıları”, “makaleler”, “öykü” ve şiirler yayınlamak için çalışmak üzere bulunuyor.

Bu tür özgeçmişlerde başka birkaç abartma ve fazlalık daha var ama üzerinde durulmaya değmez. Çünkü belirleyici olmadıkları gibi her okuyanın da hemen uydurma ve/veya abartma olduğunu anlayacağı türden yakıştırmalar.

Abidin Dino'nun özgeçmişi üzerine ve hakkında yazılanlar konusunda özel biçimde titizlenmem kiminin dikkatini çekebilir, kimini rahatsız bile edebilir. Lütfen kimse alınmasın, kimse kusura bakmasın, Abidin'le uzun yıllar yakın dostluk ve yoldaşlık yapmış biri olarak bunu görevim olarak kabul ediyorum. O kadar hacimli bir çalışma yapmamın ve bu çalışmamı kitaplarım

yayınlandıktan sonra da sürdürmemin belirleyicisi de budur. Bu bağlamda, değerli okuyucularım, kıymetli kardeşlerim, bu davranışımı yerinde bulacağınızı, beni anlayacağınızı ve bana hak vereceğinizi umuyorum.

Abidin Dino öyle kolay kolay çözülebilecek bir bilmece değildir. Abidin Dino'ya saygı konusundaki titizliğim yeni de değildir, çünkü önemli olan Abidin Dino'nun anısı, eserleri, adı, yaşam hikayesindeki doğrulardır. Evet önemli olan Abidin Dino ve onun bize miras olarak bıraktıklarıdır : İmece yöntemiyle çalışmak, ortaklaşa üretmek, başımız dik, yüzümüz Güneş'e dönük, yumruklar sıkılı ve onurluca yürümektir. Kimsenin hakkını yemeden. Kimseye kötülük yapmadan. Bu çalışma da bu amaca yönelik makalelerle bu konuda yardımcı olmak niyetinde.

M. ŞEHMUS GÜZEL

Paris, 7 Aralık 2019

ABİDİN ROBERT KOLEJ'DE

Abidin Dino'nun okul sıralarıyla arkadaşlığı epey sınırlıdır. Abidin'in hiçbir diploması da yoktur. Paris'te biraz mürekkep yalamıştır. Bir de İstanbul'da Robert Kolej'de. Uzun boylu değil.

Ama dünyayı, insanları, şeyleri, doğayı ve doğanın zenginliğini tanımaya çok erken yaşta başlamıştır ve bütün yaşamını bu işe adanmıştır. Bu alandaki diplomaları çeşitlidir ve pek çoktur. Ama ne olur Abidin'e okul, diploma, falan filanı hiç sormayalım. Bu konuda Abidin'e hiç soru sormadım nitekim.

Paris'te ailecek oturdukları evi ve okuduğu ilkokulu buldum ama eski dönemlerden kalan sadece okul binası ve dış duvarlar, ne bir kağıt Abidin'e ilişkin, ne bir iz. Pardon evin önündeki bahçenin koskocaman demir kapısında bir el resmi gördüm. Bu Abidin'den olabilir mi? Olamaz çünkü bu bir şakadır.

Evet bulduklarım ve burada size sunduğularım araştırmalarımın sonucudur. Bir de çok yakın akraba ve dostlarının ve elbette eşi Güzin'in anlattıklarından kaynaklanıyor.

Çocukluğunda ve ilkgençlik yıllarının ilk demlerinde, hemen hemen her şeyi evinde, annesi, babası, dadıları, ağabeyleri, bilhassa Arif Dino derslerinden öğrenmiştir:

Okumayı, yazmayı, dinlemeyi, iyi dinlemeyi, oturup-kalkmayı, karikatür yapmayı. Resmi...

Ama her okul dönemi hep çok kısa sürmüştür.

Abidin'in Robert Kolej'deki öğrencilik yılları konusunda araştırmamda yardımlarını rica ettiğim Boğaziçi Mezunları Derneği Yönetim Kurulu adına yanıtlayan Esra Yalçın-tepe sayesinde, eski defterlerin karıştırılması sonucunda, Abidin'in Robert Kolej'de 1925-1926, 1926-1927, 1927-1928, 1928-1929 ve nihayet 1929-1930 ders yıllarında kayıtlı olduğu ortaya çıktı.

Böylece ailenin 1925 yaz aylarında İstanbul'a döndüğünü de ileri sürmek mümkün sanıyorum.

Evet Abidin 1925 ders yılı başında Robert Kolej'e başlamış, Paris'teki ikinci dönemindeki okul işiyle yeniden buluşmuştur ama bu mesele öyle pek uzun sürmemiştir. Abidin, ABD misyonerlerinin okulunda, Bebek'teki Robert Kolej'de, dört veya beş ders yılından biraz fazlaca okumuştur : 1925-1926 ders yılından, 1929-1930 ders yılına kadar öğrencidir Abidin. Hepsi bu kadar.

Ve 1930'da terketti okulu. Rakamlarla arası hiç iyi değildi. Ama onbeş -onaltı yaşında dünyanın nasıl, niçin ve kimler için döndüğünü çok iyi biliyordu.

O günlerde, kimi zaman, bilhassa Yeniköy'de Leylâ Ablanın oturduğu ve Abidin'in de yaşadığı Nuri Paşa

Yalısı'nda, Abidin, okul arkadaşlarına davetler veriyordu. En başta Abidin'in o günlerdeki can arkadaşı Nâzım (Kalkavan), birçok sevimli ve uygar çocuklar ilk gençlik günlerine adım atıyorlardı. Müzik dinleyerek, dans ederek, eğlenerek.

Leyla Abla'nın oğlu, Abidin'in yeğeni, Rasih Nuri İleri'nin 29 Aralık 1996 tarihli Radikal'de yazdığına göre, bu davetlere katılanlar arasında "Nâzım [Kalkavan] ile iki çok güzel kız [vardı], biri baştan çıkartıcı bir Rumen kızı diğeri Mevküre Şerbetçi..."

Robert Kolej'de Abidin'den izler kaldı elbette. Bu izlerin tümünü bugün bulmuş değiliz, birkaçı hariç, kalanlarını da bir gün veya başka bir gün ama mutlaka ortaya çıkaracağımızdan eminim :

Şimdilik o günlerin okul yıllığında Abidin'in renkli desenlerinin yer aldığını, Fermanlı Deli Hazretleri piyesinin davetiyesi ve broşüründe Abidin'den çizgiler bulunduğunu biliyoruz. Fermanlı Deli Hazretleri oyununda Nâzım Kalkavan kadın rolünü üstlenmiştir. Daha sonraki yıllarında tiyatro ve sinemaya merakını sürdüren Nâzım Kalkavan, Sevim Tari'nın, daha sonra Mihri Belli ile evlenen ve Sevim Belli ismini alan sosyalist siyasetçi hanımın, dayısıdır. Kalkavan ailesi o günlerde Karadeniz'in İstanbul'a yerleşmiş zengin ailelerindedir.

Nâzım Kalkavan Abidin'in en kıdemli en kalıcı dostlarından biridir.

“Usta'nın el izleri” başlıklı bir yazı kaleme alan Seda Eren 12 Aralık 1996 tarihli Aktüel dergisinde aynen şunları yazıyor : “Abidin'in Robert Kolej'de öğrenciyken Fermanlı Deli Hazretleri oyunu için hazırladığı program dergisi kapağında resim serüveninin ilk ipuçlarını görmek mümkün.”

Belki ilk değil ama orada da kimi ipuçları verdiği kimsenin itirazı yok.

Mihri Belli, İnsanlar Tanıdım başlıklı anılarının birinci cildinde bir yerde şunları yazıyor :

“1929 yazı sonu, Boğaz'daki Amerikan Koleji (Robert Kolej) giriş sınavlarına katıldım. (...) Yatılı hazırlık üçüncü sınıf öğrencisi olarak kaydımı yaptırdım.”

Mihri Belli o günlerde 14 yaşındadır, Abidin Dino ise 16'sında.

13 Nisan 2007'de, Paris'te, bir öğleden sonra süren uzun boylu söyleşimiz sırasında, Mihri Belli'ye, Robert Kolej'de Abidin'i tanıyıp tanımadığını sordum; şu yanıtı verdi :

“1929 sonbaharında Macit Bey'in Türkçe dersinde aynı sırada oturuyorduk Abidin'le. O uzun pantolonluydu, ben kısa pantolon giymiştim. Bize göre daha iri yarı ve

daha yaşlıydı. O yıllarda Robert Kolej'in protestanlığı yaymaya yönelik misyoner yönü kemalist iktidarın radikal laikliği sonucu artık gündemden düşmüştü. Rahattık. Ve Robert Kolej'de Anadolu, bilhassa Karadeniz Bölgesi doğumlu pek çok çocuk ve genç vardı. O günlerde İstanbul'a yerleşmeye başlayan yeni zengin Karadenizliler çocuklarını Robert Kolej'e gönderiyorlardı." (Mihri Belli, andığım kitabında, o günlerdeki okulun, son derece ilginç sosyolojik analizini yapıyor, bunu da buraya hemen not etmeli, ilginizi çekebilir, aklınızda bulunsun.)

Yeri gelmişken buraya bir not daha düşeyim: Ülkemizdeki sol siyasetin en önemli isimlerinden üçünün, Abidin Dino, Mihri Belli, Sevim Tarı-Belli'nin, tarihi bir dönemde hayatın bir cilvesi sonucu "buluşmaları" epey dikkat çekici. Dahası Mihri Belli ve Abidin 1940'ların başında aynı partiye, Türkiye Komünist Partisi'ne, o yıllarda gizli çalışmak zorunda olan TKP'ye, üye de olacaklar. O günlerde birbiriyle hiç karşılaşmadan. Sevim Tarı da bir süre sonra TKP üyesi olacaktır.

Abidin'in Robert Kolej serüveni, dersler, davetler, desen çizmeler, karikatürler, Fermanlı Deli Hazretleri piyesi davetiyesinin resimlenmesi, şu bu derken "rüzgâr gibi geçti". Abidin ancak bu kadar dayanabildi Robert Kolej'e.

Okul hayatına demek daha yerinde olacak. O yaşıta okul hayatı çekilebilirliğini yitirmişti artık Abidin için.

Abidin için okul hayatının tümü tamamı hepsi bu kadardır. Abidin'in okullarla ilişkisinin sonu İstanbul'da Robert Kolej'de yazıldı.

Yukarıda yazdım burada yineliyorum: Evet inanılacak gibi değil ama Abidin'in tek diploması bile yoktur. Bütün ana-babalara duyururum : ille diplomayla olmuyor bu işler.

Evet Paris'teki çocukluk yıllarında da Abidin biraz dirsek çürüttü ama, o iş te uzun sürmedi. Neyse. Bunu başka bir gün anlatırım.

Unutmadan ekleyeyim : Abidin'in Robert Kolej'i terkinde elbette rakamların da bir sorumluluğu bulunuyor. Ama asıl suçlu sadece rakamlar ya da matematik değil. Abidin'in çizmek, resim yapmak, yazmak, İstanbul'u tepeden tırnaga, Çamlıca'dan Marmara'ya, dere Yedi Tepe dolaşmak, tanımak, Neyzen Tefik'le yoldaşlık etmek merakıdır. Robert Kolej'i terk etmesinin bir nedeni de yalnızca evet yalnızca bu işlerle, bu çok önemli, eğitici, öğretici ve insanı geliştirici işlerle uğraşmak arzusudur.

Abidin daha 16-17 yaşındayken kimi mizah desenleri İstanbul basınında yayınlanmıştı. Abidin'in o yıllarda ilgisini çeken şeylerin başında minyatür ve hat sanatı geliyordu. Bir de kimi karikatürcülerin çizgileri.

Evet Abidin'i başka şeyler, başka mekanlar, başka ufuklar çağırıyordu. Abidin tercihini yaptı ve okul hayatına elveda dedi.

Aslına bakarsınız Abidin bu işe o kadar üzölmüş de değil. Nitekim ne diyor bakın :

“Böylece dillerime bir de İngilizceyi katmak olanağını buldum.”

Daha ne olsun?

Robert Kolej'deki sınıf arkadaşlarından birinin ismini aklımızda tutalım : Nâzım Kalkavan. Diğer yakın arkadaşları gibi Nâzım Kalkavan da Abidin'in yaşam serüveninin değişik safhalarında, yaşamının başka birçok sahnesinde karşısına/karşımıza çıkıyor çünkü.

Abidin'in o ilk gençlik yıllarında futbola merak sardığını da biliyoruz. Abidin bu merakını bana değişik vesilelerle anlattı : “Gençliğimde futbol oynadım.” diyordu Abidin. Bugün de çocukların ve gençlerin tercihi okul sıralarıyla yeşil sahalar arasında değil mi?

Küçük bir kız çocuğuyken mahallenin erkek çocuklarıyla top peşinde koşmaktan usanmayan Güzin Dino (Güzin bunları Gel Zaman Git Zaman'da yazıyor ve bana defalarca anlattı.) Abidin'in futbolculuğu konusunda şunları söyledi :

“Doğru, Abidin futbol oynadı. Kalecilik yapıyordu. O ilk gençlik günlerinde. Ama benimle tanıştığı günlerde [1939 ve sonrasındaki günlerde] top oynadığını görmedim.”

Dino ailesinden gelen ve 1960'larda Beşiktaş futbol takımının kalesini koruyan Sabri Dino'yu burada anabiliriz. Evet Abidin de “kedi kaleci”ydi.

Şimdi “Hangi takımı tutuyordu?” diye soracaksınız. Sadece İstanbul'un “üç büyükleri”nden birini diye yanıtlayabilirim. Ama hangisini? diye ısrar ederseniz, ısrar etmeyin lütfen derim, ve asla söylemem : Abidin'e sözüm var çünkü. Ama belli de olmaz belki ağzımdan kaçırırım. Kimbilir.

Çocukluğundaki ve ilkgençlik günlerindeki futbol merakı, iyi bir izleyici olarak daha sonra da sürdü.

ABİDİN'İN ESRARKEŞ TEKKELERİ ŞİİRİ

Abidin'in 1930'ların başında yazdığı ve daha sonra Yeditepe Öyküleri adıyla yayınlanan (İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, Yayına hazırlayan: Mürşit Balabanlılar) öykülerinde, esrarkeş tekkelerinin havasını, etkisini, tiplerini bulmak olası. Örneğin "II. Öykü" başlıklı olanında:

"Yedi tepenin koltuk altı gibi yerleri sıcaktı

Esrarkeşler sığağı sevdiği için oralarda otururlar,
tekke kurarlardı; bir zamanlar bu böyle idi.

Esrarkeşler, kıllı yosunlu bahçelerde ufuklara
şüpheli bakıp nefes çektikçe dağlar gibi öksürürlerdi.

Esrarkeşler, kıllı yosunlu bahçelerde halka olup
yakına uzağa tükürürdü.

Esrarkeşler bilirdi ki uzaklardan resim gibi gelen her
gemi bacasına kadar

dolu Merkin daniskasını getirirdi.

Esrarkeşler karşı camileri esrar deposu telakki eder,

İstif istif edilmiş mal köselelerini düşünür hayran olurlardı.

Kabak dolması kadar esrarla dolu camiler.

Manzara heybetli idi.

Esrarkeşler icabında kabak dolmalarını cami yapmakta tereddüt etmezlerdi.

Esrarkeşler cömert adamlardı.”

(Bu öykü önce Uyanış, eski ismiyle Servetifünun, dergisinin Kasım 1934 tarihli sayısında yayınlandı.)

Yeditepe Öyküleri, Abidin'in 1930'ların ilk yarısındaki yaşamının aynısının tıpkısı gibi uçuktur.

O günlerde işte Abidin, “İnsanoğlu kat kat. Bir tek kişi olmaya hiç razı değilim” diyordu.

“Kat”ları arasında bu düzenli gitgeller sonucu bir dizi desen üretti Abidin: Daha sonra Paris'te sergilendiler.

O günlerde resmettiği kimi “esrarkeş” ise birdenbire bir sürgünde pat diye karşısına çıkar gelir. Mecitözü yolu üzerinde, Çorum'da örneğin:

“Beni görür görmez karakolda bir ‘yazıcı’ jandarma boynuma atıyor. ‘Sen Tophane esrarkeş tekkesinde resmimi çizen ağabey değil misin?’ Evet, benim.”

Abidin işte budur aynı zamanda. Ayrıca esrarkeşin nerede nasıl karaya vuracağı hiç belli olmaz çünkü. Daha neler var neler. Göreceğiz okuyunca.

Yeditepe Öyküleri'nin topluca yayımlanması üzerine Füsün Akatlı'nın 13 Aralık 2002 tarihli Radikal-Kitap'ta yazdığı “Ressamın öyküleri” başlıklı makalesindeki şu saptamalara aynen katılmamak elde değil. Buyurun okuyalım:

“Ama eğer öykücülükte ısrar etseydi, belki bir tavra, bir biçime öncülük edebilir, bir ‘ruh’ yaratabilirdi Dino diye düşünmeden edemedim. (...) Konu, atmosfer, dil, anlatım yönlerinden son derece ‘modern’ (1930’lar Türkiye’si için çok ‘erken’) öyküler bunlar. (...) Çok sade, duru bir dille, biraz fantastik, biraz gerçeküstü bir dünyanın kapıları aralanıyor okura. (...) İmgeler, görsel çağrışımlarıyla resme, dilsel ifadelendirilişiyle şiire kol atıyorlar. Denizin, motorun, gecenin canlı; balıkların, kedilerin, arıların, sineklerin insan kisvesinde oldukları bu öykülerde kıpır kıpır bir ritm var. (...) Öykü sanatının can damarlarından olan ‘ayrıntı’ öğesinin Dino anlatılarındaki rolüne de değinmeden geçmemeli.”

Dahası da var. Aşk, cinayet, emekli binbaşı, bir kapıcı, eskicilikle geçinen bir Musevi ve daha neler de neler.

Ve dikkat burada “kat” her zaman kat anlamında da kullanılmamıştır. Kat çünkü bazen “sınıf” anlamına bile gelir. Ve gitmez. Ol nedenle örneğin şu satırın anlamı bir sır değildir meraklısı için: “Üst kat evlerinin yükselişi güneşi erken batırır.” (s.73) Veya şu cümle: “Üst katların malı olan yarı teneke, yarı beton apartmanların bodrum katı tabut kokar.” (a.y.)

Haydi gelin toplumsal manzaralı bir alıntı daha yapalım:
“Sokakta kadınlar kızlarını satar; müşteriler, balıkçılarla pençeleşir, balıklar boğucu son akşamın rüzgârıyla.” (s.70)

“Yeditepe'nin üst katında oturanlar başka, alt katında oturanlar başkadır.

Yeditepe'nin yarısı rakı içer, yarısı içirirdi.

Bu böyle!

Geceleri, Yeditepe rutubet ve yangın kokardı. Yeditepe iki denizi bağlardı. Yeditepe fırtınaların savaş alanı, aşk yatağı, hasret payitahtı idi.”

“Mezeler yüze yüze geliyordu.” (s.20).

“Reis ne bilsin ki kadınların ve denizin hafızası yok!” (s.18).

“Ey sınıfta kalmış öğrenciler! Kara haberi pedere söylemeden önce, ‘Evgeniya’ adını yüksek sesle söylerseniz, sorun kalmaz.” (s.16)

Evet bu da Abidin’in size en birinci tarafından arka çıkmasıdır. Not edin, çünkü bir gün herkesin işine yarayabilir. Bizden söylemesi. Ha sizin mahalledekinin ismi Evgeniya değil de ‘Angel’ mi? O zaman tedbirinizi buna göre alınız ve gerekince Angel diye bağırınız artık.

ABİDİN'İN ŞAİRLİĞİNİN İSPATIDIR

Abidin anlatıyor : “1930’larda, İstanbul’da, Galata’da, kimi gün öylesi Yahudi dilberleri ışıl ışıl tırmanıyordu ki yokuşu, dizlerimizin bağı çözülüyor, İlhan Berk’le olduğumuz yerde kalakalıyorduk bir süre.”

Abidin’in o günlerini şu şiirinde bulmak mümkün. Bu, aynı zamanda, , Abidin’in şairliğinin de ispatıdır. Buyurunuz: Bu bir şiirdir. Bir aşk şiiridir:

“Toprağı öpen beygirlerin kuru dudaklarına acı!

Islat yağmur, gel yağmur;

Ağaçlar oğlansız avrada dönmüştü.

Ak yağmur, gel yağmur.

Yalvarırım.

Şehir ve toprak seni bekler;

Şehir sıcaklarına veda!

Kalçalarımızda gök gürlemişti.

Ve kara bulutlu gök, deniz dipleri

kadar dağlık, karanlık, derin,

balıksız bir âleme dönmüştü.

Islak bir kız okşadığımı hatırlıyorum.

Gece ve sel, şehrin üzerine yuvarlandı.

Çıplak kız lezzeti, kâinat

ve dudaklarım birbirine giriverdi;

hatırlıyorum bu böyle olmuştu.

Ta derinlerimize kadar ak yağmur!

Yalvarırım.

Nerde idik, kızın birdenbire

gülümseyen, hayran, sırlıslıkla

yüzünü gördüm.

İri damlalar açık pencereden

içimize akıyordu.

Seni tâ derinlerimizden, uzak derinlerimizden

arzuladık, bizi ısrarla okşa yağmur.

Yağ yağmur, divane yağmur.

Serin yağmur, can yağmur!
Yalvarırım.”

(Bu Őir 30 Ağustos 1940 tarihli Yeni Yol dergisinde
yayınlandı : Yıl: 1, Sayı: 1, Sayfa: 15 - 16. Sonra Yeditepe
Öyküleri'nde : s. 45 – 46).

LENİNGRAD'DA ABİDİN

Saint-Petersburg, Leningrad, Saint-Petersburg...

Bu kadar çok isim değiştiren kaç kent vardır dünyada? Bu kadar isim bu kadar heykel hangi kentte vardır? Bu kadar da yazara ilham kaynağı bir kent ayrıca.

Yolu Leningrad'da düşünlere sormak istiyorum :

Bilmem bizim Abidin Dino'nun sesini duydunuz mu oralarda : "Action!" diye çok seslendi oralarda çünkü.

Evet Len Film Stüdyoları'nda az koşturmadı Abidin, Eylül 1934'ten Mayıs 1937'ye kadar. Sergey Yutkeviç'le birçok filmin kotarılması için onunla birlikte çalıştı ve birçok filme dekorlar yaptı.

Elbette o günkü kentle bugünkü arasında çok fark vardır. Ama her kent aynı zamanda biraz da ken(t)(d)i tarihidir: Hele bu kent.

Malum ikinci dünya savaşında Stalingrad direnişinden çok söz edildi: Haklı olarak. Çünkü direniş güçlüydü nazilerin o deli saldırısına karşı. Ama en uzun direnişin Leningrad'da yapıldığı gözlerden kaçmamalı.

Abidin Dino, 1933'te İstanbul ve Ankara'ya Cumhuriyet'in 10. Yıl kutlamaları sırasında film çekmeye gelen Sergey Yutkeviç'le tanışır. Sergey Yutkeviç,

Cumhuriyetin 10. Yıl kutlamasında Atatürk'ün konuşmasını kayda alıp ölümsüzleştiren kişidir.

Leningrad Film Stüdyoları - Len Film'in Birinci Atölyesi'ni yöneten Sergey Yutkeviç Rusya'ya dönünce Moskova'da Sovyetski İskustvo dergisinde bir yazı yazar. Yazısında, Abidin Dino dâhil Türkiye'deki genç resamlardan söz eder. Leningrad'a varınca, Abidin Dino'yu Len Film'e dekoratör olarak davet eder :

“Aramızda film çevirmeyi öğrenirsin, geçtiğimiz aşamaları geçerek, birlikte çalışarak” diyerek.

Abidin için bu öyle yabana atılır cinsten bir davet değildir : Abidin bu konuda aynen şunları söyledi :

“1917'den topu topu 17 yıl sonra Leningrad'a gitmek, orada çalışıp yaşamak bulunmaz bir fırsat!”

Abidin Dino Eylül 1934'te Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne (SSCB) gitti. İstanbul'dan Odessa'ya önce. Vapurla elbette. Püfür püfür Karadeniz rüzgarıyla da.

SSCB'ye gidişini, oradaki yaşamını, yaptıklarını ve gördüklerini 12 Nisan 1988'de bana ve 1990'da Franc-Culture Radyosu için ozan Andre Velter'le yaptığı söyleşide anlattı.

Abidin Dino İstanbul'dan ayrılışını, Odessa'ya varışını ve ilk izlenimlerini şöyle aktarıyor :

“SSCB bandıralı bir gemiye biniyorum. Ver elini Odessa. Siyasi tercih sonucu değil, dekoratör olarak, SSCB’de sinemada çalışmak üzere. Sovyet sinemasının müthiş ve harika bir sinema olduğunu biliyorum. Sovyet sinemasına hayranım zaten (...)

Odessa’ya varır varmaz, Lenfilm’in özel olarak gönderdiği ve amiral kasketli bir görevli beni karşılıyor. Oradan trenle Moskova’ya yola çıkıyoruz. Vardığımda Moskova Film Festivali var. Dünyanın her köşesinden gelen sanatçılar da. İsimlerini duyduğum efsanavi insanlarla tanışıyorum : Eisenstein gibi. Aslında başlangıçta ancak uzaktan görebiliyorum; çünkü etrafında birçok insan var, sürekli olarak.

‘Yeni gelen Türk’ sıfatıyla tanıştırıldığım herkes bana büyük bir ilgi ve candan bir yakınlık gösteriyor. Şundan herhalde : Sovyet sinemasında o sıralar çalışan yabancı sayısı çok azdı.

Daha sonra başka sinemacılarla tanıştım : Jean Lods gibi. Bu arada André Malraux’nun kardeşiyle de. Malraux’nun kardeşi son derece sevimli bir çocuktu.”

Abidin SSCB’de dil sorununu nasıl çözdüğünü de şöyle anlattı :

“SSCB'ye vardığımda tek sözcük Rusça bilmiyordum. Ama şanslıydım. İlk günlerimde çevremdeki birkaç kişinin Fransızca bilmeleri sayesinde dil sorununun

üstesinden geldim. Fransızcayla idare ediyordum. Ancak Rusçayı öğrenmem gerekiyordu. Ve nefes kesen bir hızla çok kısa zamanda Rusçayı öğrendim. Çünkü Leningrad'da Lenfilm'e varır varmaz, Rus aktör Garin'le, Erast Garin'le tanıştırdım. Garin, Gogol'un 'Müfetiş'inde oynayan sanatçıdır. Yutkeviç sinema öğrenmem için beni Garin'e teslim etti. Garin o sırada ilk filmini çeviriyordu : Gogol'dan 'Evliliği'. Gogol'un eserinde çok iyi Rusça konuşulur. Film çekiminde provalarda bir cümle en az on kez yineleniyordu. Rusçayı işte böyle bir süreç içinde öğrendim. Üç ay sonunda başımın çaresine bakacak kadar Rusça biliyordum. Altı ay sonra çok iyi konuşuyordum.”

O günlerin anıları fotolarda : Abidin Dino Len Film Stüdyoları'nda Yutkeviç'le, aktörlerle, dekorları içinde ...

Söyleşilerimizde, Abidin SSCB'de yaptığı işlere ve o dönemin önemli siyasi gelişmelerine ilişkin gözlemlerine de kısaca değindi:

“Normal olarak görevim veya mesleğim diyelim, dekoratörlüktü. Ama bu, o kadar kolay değildi. O yıllarda, Lenfilm Stüdyosu'nda bu iş oldukça karmaşıktı.

Garin'in dışında iki genç yönetmen bir film çevirmeye karar vermişlerdi. Çara suikast düzenleyen anarşist genç bir kadının yaşamı ve yaptıklarına ilişkin bir film. Ben de

bu filmin hazırlıklarına katıldım. Dekorlarını düşünürken, tam o günlerde Kirov katledildi.

Kirov'un öldürülmesi haberi bize, Leningrad'da büyük bir otelde bir odada geç saatte yirmi-otuz kişi oturmuş içerken ve söyleşirken ulaştı. Kirov katledildi denilince, ben 'O da kim?' diye sordum. Yutkeviç ile birlikte Türkiye'ye gelmiş olan Arnstam bana yanıt verdi : 'Bizim Mustafa Kemalimizdir!' dedi. Başka bir arkadaş atıldı : 'Yok, Mustafa Kemalimiz değil, İsmet İnönümüzdür.' Sonuçta öldürülen insanın Lenin'den sonra gelen siyasi bir lider olduğunu anladım. Kirov'un öldürülmesinden sonra Stalinist baskılar gittikçe belirginleşti, yoğunlaştı. Belki o öldürülmeden önce de Sibiry'a da kamplar bulunuyordu. Ama bundan kimse bahsetmiyordu. Pek fazla tutuklanan olduğunu da sanmıyorum. En azından gözle görüldüğü kadarıyla. Ama Kirov'un öldürülmesiyle birlikte baskılar arttı : Lenfilm Stüdyosu'nda çalışan bazı arkadaşlar 'kaybolmaya' başladılar. Kimi insanlar 'kamplara', kimi hapishaneye, kimi Sibiry'a götürülüyordu. 'Gidenlerin' bir kısmından bir daha haber alınamadı.

1934'ten 1937'ye kadar geçen süre büyük 'temizleme/tasfiye' dönemidir. SSCB'de kaldığım süre boyunca baskılar arttı. Böylece olan-bitenlerden benim de haberim oluyordu. Olayları yakından izliyordum.

SSCB'de yaşam rahattı, ancak 1937 sonuna doğru, bir yabancı olarak benim için, hatta çevremdekiler için artık tehlikeli olmaya yüz tutuyordu. Bunun üzerine SSCB'yi terk etmeye karar verdim.”

Evet Abidin bunun üzerine SSCB'yi terk etti.

Abidin, SSCB'de kaldığı süre içinde dolu dolu yaşadı. Belki az resim yaptı, ama çok çizdi. 'Parmaklar' çizmeyi bile sürdürdü. Zamanının büyük çoğunluğunu sinemaya verdi, sinemacılık mesleğini neredeyse bütün girdisi ve çıktısıyla öğrendi.

1935'te çekilen Madenciler (Les Mineurs) filminin dekorlarını yaptı. Filmin kütüğünde “Decors : Abidine Dino” yazılıdır. SSCB'de bulunduğu süre içerisinde Sergey Yutkeviç, Eisenstein, Jean Lods, André Malraux'in kardeşi, Erast Pavloviç Garin, General Primakov gibi önemli şahsiyetlerle, sanatçılarla, aydınlarla tanıştı, onlarla dostluğu kalıcılaştı.

Çok şey öğrendi Abidin bu ülkede, bu insanlardan. Bildiklerine yeni bilgiler ekledi. Bir de yeni bir dil.

Sonraki yaşamında öğrendikleri resimlerine, desenlerine, tablolarına, yazılarına ve 1966'daki Goal (Altın Goller) filmine yansıdı...

SİYASETTE ABİDİN DİNO

Abidin Dino seksen yıllık yaşamında siyasetle içli dışlıydı. Cenevre ve Paris'teki çocukluk, Korfu'daki ilköğretim yıllarında ağabeyleri, bilhassa Arif Dino, sayesinde dönemin sosyal demokrat hareketiyle ilgili bilgi sahibi oldu. İşe önce muhalif karikatürcüleri izleyerek başladı...

1930'ların hemen başında İstanbul'da gençecik bir delikanlı, gazeteci ve karikatürist iken "Şair Baba" ile tanıştı. Nâzım Hikmet'in kimi eserini donattı. O'nunla Bâb-ı Âli'de, İpekçiler Film Stüdyosu'nda arkadaşlık bir tür "okul"du : Ne demek yani Usta'dan Moskova'yı ve Mayakovski'yi dinlemek, "işçi dostlarla" birarada bir çayla iki simitli günler geçirmek.

Abidin, 1934 ile 1937 arasında, proleterya devrimini idrak etmiş ve komünizmi inşa sürecindeki genç, heyecan ve çöşku dolu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB) sinema alanında çalıştı. Dönemin en önemli sovyet ve dünya sinema, tiyatro, yazın ve sanat ustalarını yakından tanımak, onlarla birlikte yaratmak, onlarla birlikte üretmek olanağı buldu.

SSCB'den sonra ugradığı, kısa bir süre kaldığı, olağanüstü ilişkiler kurduğu Londra, Oxford ve Paris'i geçti, 1938 Haziranının ilk günlerinde İstanbul'la, bütün dost, arkadaş ve yoldaşlarıyla buluştu, sarmaş dolaş oldu.

Paris'teyken, Uluslararası Tugaylar bünyesinde genç İspanya Cumhuriyeti'ni korumak umuduyla İspanya'ya kadar gitme girişimlerinde bulunan ama "Artık maalesef çok geç" denilmesi üzerine gidemeyen Abidin, tehlikenin nereden gelmek üzere olduğunu biliyordu. İstanbul'da faşizmin ve nazizmin ayak seslerini duyan, ayaklarına kapanan, "doçmarklara" iki büklüm üç paralık "Akbaba", "Çınaraltı" ve benzeri çetelerle mücadele için sürekli bir yayıncılık ve propaganda faaliyetine başladı...

İlle anti-faşist ve demokratik bir cephe kurulmalıydı. İlle nazizm, faşizm yanlısı ırkçılar, turancılar ve benzerleri engelenmeliydi... Bu amaçla 1938 sonundan itibaren birçok dergi ve gazetede çabaladı : Çizdi, yazdı, çeviri yaptı : Gerçek ismiyle, imzasız, takma isimle...

O günlerin iç ve uluslararası siyasetini, siyasetcilerini hakiki bir siyaset bilimci gibi inceledi. Yazılar başlıklı kitabı bunun izlerini taşıyor. Künyesi kaynakçada.

Abidin savaş yıllarında Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyesi oldu. Tahminime göre 1942'de başlayan resmi üyeliği 1962, belki 1963 sonuna kadar sürdü. Sonra TKP'den ayrıldı. Bu partisel ilişkilerden kesin ve tümenden bir kopuş oldu ... Fransız Komünist Partisi ile ve FKP'li yazar, çizer, şair ve aydınlarla ilişkisini sürdürdüğü gibi gençlik ütopyasını asla terketmedi.

Bir komünist olarak yaşadı Abidin ve bir komünist olarak aramızdan ayrıldı. O nedenle Aralık 1993'te, İstanbul'daki cenaze töreninde Enternasyonal okunması kimseyi şaşırtmadı. Şaşıranlara, korkup kaçışanlara ise eşi Güzin yanıtı yapıştırdı "Ayol ne var bunda korkacak, adam komünistti." Bu, Abidin'i hâlâ ıkına sıkına, korkarak ve çekinerek "marksistgil" diye tanımlamak isteyenler, tanımlayanlar için(di).

Evet Abidin Dino, seksen yılının çoğunu komünizm uğruna ve onunla yaşadı. Böyle bir yaşamdan ve onca deneyimden sonra, Abidin, hayatının bilançosunu çıkarmadı, ama zaman zaman değişik hastalıkları, bilhassa başına bela boğaz kanseri nedeniyle hastanede ikamet etmek zorunda kalınca, 1990 ve sonrasında, damıtılmış kimi düşüncelerini not etti. Bunlar, 7 Aralık 1993'te aramızdan ayrılmasından sonra, Ölüm mü ? Ne Buluş ! adı altında, 2005'te Sel Yayıncılık tarafından minik ve şirin bir kitapta okuyucuya sunuldu. Abidin'in çocukluk, kentleri ve kendi üzerine birçok kısa ve öz anlatı, deyiş ve düşüncesini içeren kitaptan konumuz açısından önemli ve mutlaka işimize yarayacak bir parçayı sunmak istiyorum :

"20. Asırda yanılığ (bizler için), 'alt yapı' analizini (ekonomi) yarım yamalak anlamış olmaktan başka 'üst yapı'nın ezici etkisini kavramamış olmamız. Çıldırılmış bir üst yapı hem de. Zaten o 'üst ve alta' yeni baştan bakmak

lâzım, sorun iki ayrı 'kat'la değil sadece, iç içe geçişlerle dolu.

Bu keşmekeşi görmek karamsarlık değil, değil ama yeni duruma yeni bir toplumsallık getirmek lâzım, eski hayallerden arınmış, yeniler ile donatılmış, gerçekleri hiç unutmadan, hele gerçekleri." (s. 57).

Kapitalizmin ve devletin birçok yerinden yeniden ve yeniden çatırdağı ve "kurtarıcı" birçok dev(let)ler-arası toplantılar yapılmasına rağmen çarenin bir türlü bulunamaması aşamasında, günümüzde, Abidin'in seksen yıllık çoşkulu, yaratıcı, üretken, alev alev yaşamının sonunda bize önerdiğini ciddi bir biçimde düşünsek mi ? Ne dersiniz?

ADANA'DA ÜÇ KARDEŞ

Rasih Nuri İleri'nin dünya kadar zengin koleksiyonundan çıkıp gelmiş bir fotoğraf var önümde : Fotoğraf Adana'nın bildiğimiz ünlü parkında çekilmiş. Sonradan Adanalıların bu parkın ismini Abidin Dino, Yılmaz Güney, Yaşar Kemal Parkı olarak koyacaklarını henüz bilmiyoruz o günlerde. Çünkü tarih 1943 Martı mı ? Nisanı mı ? Mayısı mı desem ? Haziranı mı ? Öyle bir şey işte.

Solda Ahmet Dino : Ayak ayak üstüne atmış. Yanında sanki bir padesü. O zaman Mart ayı olması ihtimali artıyor. Ahmet Dino güneşe ve sıçağa bayılanlardandı ve hatta bir seferinde, "Bir yılını hep yaz mevsimi yaşayan ülkelerde geçirmişti." Paşa torunu ne de olsa. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Adana valiliği yapmış Paşa Dede'den, Abidin Paşa'dan, kalan mirasın bir bölümü de böyle gezi ve ziyaretlerde harcandı, o da var hesapta elbette.

Ortada Arif Dino. Ahmet gibi o da kravatlı. Sırtında şık bir çeket. Ve tebessüm ediyor Arif. Ender bir olay : Tebessüm etmesi Arif'in. "Saray gibi adam", "Dev gibi adam".

Sağda Abidin Dino : Gözünde güneş gözlükleri. Yeni nişanlı adama da bu yakışır hani. Anımsatmalı hemen : 1943 Şubat sonunda Güzin Dikel ile Ankara'da, Adana'ya

geçmeden hemen önce, nişanlandı Abidin. Abidin de ayak ayak üstüne atmış, fotoğrafta. Abidin'in ince bıyığı belli oluyor. Abidin sürgün yıllarında hep bıyıklı dolaştı. Bıyık merakı daha önce İstanbul'da başlamış olsa da. Tarih'e kulak verecek olursak Abidin bıyık uzatma hikayesine 1940 sonunda başladı sanıyorum. İşte ispatı : Nâzım Hikmet'i Bursa Hapishanesi'nde, "Taşdan Tayyare'de", ziyaret ettiğinde, çekilen fotoğrafta bıyıklıdır Abidin.

Suat Derviş'le Yeni Edebiyat günlerinde çekilen fotoğrafta da. Fotoğraf derginin kapağındadır.

Adana'da ve daha sonra Ankara'daki fotoğraflarında da Abidin hep bıyıklıdır. Güzin'i dinleyecek olursak işin özü şudur : "Anadolu'da bıyiksiz olmaz, Abidin Anadolu'da hep bıyıklıydı." Tamam buna bir itirazımız yok ve bu fotoğraflarla ispatlı.

1943 Şubat sonu veya Mart başında Adana'ya bu geliş Abidin'in Adana'ya ilk gelişi değil.

Abidin Adana'yı daha önceden biliyor, tanıyor : Rahmetli babası Rasih Bey ile 1927 yazında Adana'ya geldi daha önce : At sırtında dolaştı. O günlerdeki arkadaşı Yusuf ile tazı koşturdular. At yarıştırdılar. Kimi zaman Yusuf'ların çardakta kaldı. Ve o zaman Yusuf'un annesi 13-14 yaşlarındaki bu iki gence iki gözü gibi bakıyordu : Süt mü, bal mı, ekmek mi, çökelek mi, peynir mi, kaymak mı,

yoğurt mu ? Ne isterseniz var. Hele fetir ekmekler, içli köfteler : Tadı hala damağımda. Artık ne varsa varolanların hızla “ifadeleri alınırdı”. Ne kadar lezzetli şeylerdir bunlar. Abidin oldum olası yoğurda bayılır. Kavun ve karpuzda da? Yemek faslından sonra at sırtında dağ (Toroslar çok uzakta ama yine de bir şeyler bulunurdu yakınlarda), bayır, tarlalar, köyler dolaşılırdı ... Çukurova ve Toroslar'ın türküsü dinlenir, renklerine hayran olunurdu. Uçan kuşlar seyredilir, Seyhan ve Ceyhan'a kulak kabartılırdı.

Abidin Adanalı o ilk günlerinde babasıyla bir otelde kalıyordu. Adana'nın yıllarca tek oteli olarak bilinen otelde. İsmi “Yeni Otel” miydi ? Otelin sahibinin ismi mi? İşte yazıyorum : İsmail Bey. Abidin onu hiç unutmadı : “Candan bir insan” diye yazdı örneğini.

Abidin'in Adana ile akrabalığı köklüdür, kökünü tarihten alır. Kimselere vermez.

Mart 1943'te ise Adana'da bir veya iki değil tam üç Dino vardır ve Adana'da üç kardeşin biraraya geldiği bir fotoğrafla böyle geçti kayıtlara.

Dikkatinizi rica ediyorum : Fotoğrafta da çok iyi görülüyor : Üç kardeş de son derece zarif ve şık. Ayakkabılar, hayır ayakkabı diyemeyiz, kunduralar demeliyiz, gıcır. Çoraplar herhalde pariziyen : Ahmet son

gezinin hediyeleri olarak sunmuştur, bu kesin. Giysiler epey şık. Özenle seçilmiş her şey.

Birazını anlattım ama çoğu kaldı, işte nitekim unutuluyordum az daha : Ahmet öyle bütün yılını Adana'da geçiren bir insan değil : Paşa Dede'nin mangırlarının bir bölümünü Paris benim, Roma benim, Madrid Remide'nin (Ahmet Dino birkaç evlilik yaptı : Her biri bir macera ! "Ve her biri ancak beş yıl sürdü." Hesabı yapan Güzin'dir, O'nun yalancısıyım.) diyerek har vurup harman savuran cinsinden bir mirasyediydi. Dahası mı ? O da var, aynen yukarıda yazdığım gibi : Adam aklına takıyor örneğin "Bu yıl hiç kış görmeyecek biçimde yaşayacağım" diyor ve diyar diyar dolaşiyor : Ekim bilmem nerede, kasım şurada, aralık burada, ocak sırat köprüsüne varırken solda, şubat cehennem dibinde, mart işte ve ne iyi ki yeniden ADANA'da : AD-ANA-DA!

Güzel hoş ta ailede bir eksik yok mu ? Var : Ama bu eksiklik çok uzamayacak ve Güzin bir süre sonra, Ağustos 1943'te, Adana'daki Dino ailesini tamamlayacak. Eylülde ise Abidin'le mütevazi ve aile işi/aile içi bir evlilik yapılacak ve böylece Dino'ların sayısı üçten dörde çıkacak. Adana'da "Arif Dino Halk Üniversitesi" de kurulmak üzere dostlar. İyi saatte olsunlar duymasın sakın. Tamam mı ? Evet tamam. Ama Yaşar'a, Taci'ye, Orhan'a, Taha'ya da mutlaka bu haber iletmeli. Seminerler başlıyor Abi'ler.

BİR FOTO ÖYKÜSÜ

Adanalı Abidin ve Güzin'den bir fotoğraf seçtim :
Seçtiğim fotoğrafa gelin birlikte ve yakından bakalım,
yaklaşın biraz, yaklaşın :

Abidin ve Güzin birlikte yürüyorlar. Fotoğraf Adana'da
çekilmiş. Çeken kim acaba ?

Abidin 1943 başından beri Adana'da "ikamete memur",
yani sürgün. Ağabeyi Arif Dino da. Ahmet arada bir
ugruyor.

Abidin, Ağustos 1943'te İstanbul'dan Adana'ya gelen
Güzin Dikel ile Eylül ayında Adana'da evlenmiş. O
günlerde Adana'nın günlük gazetelerinden Türk
Sözü'nde çalışıyor. Resmî görevi "gece sekreteri" gibi bir
şey ama gazetenin herşeyiyle uğraşiyor, birçok haberi
kaleme alıyor ve ayrıca gerçek ismiyle veya değişik
takma isimleriyle kimi gün bir, kimi gün iki veya üç
makale bile yazıyor. Bazen başyazar yerine de yazıyor,
"Patron"un bir işi çıkınca hele. Durmadan çiziyor.

İşte bu fotoğraf o zamanlardan kalan bir anı, akan zaman
duran zaman, fotoğraf duran zamanın tesbitidir başka
birçok şey yanında.

Şimdi biraz daha yaklaşın, lütfen iyice yaklaşın : Abidin ve
Güzin Türk Sözü binasından çıkmış Abidin Paşa

Caddesi'ndeki ikinci eve giderken yakalanmışlar fotoğrafçıya. Güzin böyle anlattı bana. Arşivimde maalesef bu fotoğrafın aslı yok, Güzin'in hediye ettiği çoğaltılmış örneklerinden biri var. Aslının/negatifinin nerede olduğunu bilmiyorum. Bu sevimli ve şık fotoğraf Abidin'e ilişkin birçok kitapta kullanıldı. Abidin Dino 1913-1993 başlıklı üç ciltlik çalışmamın ikinci cildinin 119. sayfasını tümüyle bu fotoğraf süslüyor. Kimin arşivinden geldiği belli değil ama bana kalırsa Güzin'in arşivinden. Ama hiçbir kaynakta nereden geldiği belirtilmiyor. Güzin'in bana hediye ettiği bendeki fotoğrafın arkasında Abidin'in el yazısıyla "1943" yazılı ve yine el yazısıyla bir de not eklemiş ama çözebilene aşk olsun : Evleneceğiz mi ? Evlendiğimiz yıl mı ? Her halde ikincisi. Abidin'in yazısı bir tür bilmedir neresinden bakarsak bakalım. Ama ne iyi ki başka bir not daha var ve bu not daktilo ile yazılmış, fotoğrafın arkasına yapıştırılmış : "Güzin'le Adana'da. Evlendikleri yıl. 1943." Tamam mesele anlaşıldı.

Bu fotoğrafı çalışmamın ikinci cildinde 119. sayfaya boydan boya yerleştirdik çünkü bu foto o günlerdeki Abidin'i ve Güzin'i baştan aşağı tasvir ediyor. Abidin'e bakalım örneğin, işte bir elinde gazetesi öbüründe cigara, başa bela. Bıyıklı. Evet Abidin bıyıklı : "Anadolu'da bıyıksız olmaz çünkü", Güzin'e kulak kabartırsak, biraz önce de yazdım. Giyim kuşam yerinde. Gömlek beyaz renkte olmalı, yakalar çeket yakasının

üstünde, Adanavari, havalar da çok sıcak bildiğiniz gibi. Abidin iyi giyinmeyecek te kim iyi giyinecek ? Bir kere adam sürgün, sonra gazeteci ve ne de olsa paşa torunu ve de Avrupaları görmüş. Abidin bilhassa kunduralarına gözü gibi bakar, özen gösterir, boyatır, farelere inat.

Biliyor ki gözler üstlerinde sabahtan akşama, akşamdan sabaha, ve hele geceleri ... Giyim kuşama önem vermek mecburî.

İnce ve upuzun sokak harika. İn cin top oynuyor. Sokak arnavut taşı döşeli. "Arnavut" Abidin'e de bu yakışır hani. Dedesinin vakti zamanında bu kente taa oralardan getirttiği Arnavutların, Arnavut "fedailerin" bu işte mutlaka bir rolü de vardır. Sokak sanki arkalara doğru gittikçe daralıyor, belki de kapanıyor ! Hiç belli olmaz : Burası Adana'dır çünkü. Taş Köprü'ye doğru iki adım atarsak "Tedbiri elden bırakma Cabbar !" diyen Yılmaz Güney'in sesini bile duyabiliriz. Oysa Umut henüz çevrilmemiştir, Yılmaz Güney 1943'te belki oralarda bir yerdedir ve daha çocuktur, yanında Nihat Ziyalan, "Güneyin Işıkları". Büyüyecek Yılmaz Güney olacak, filmler çevirecektir ... Ve zamanı gelince Abidin'le tanışacaktır. Ankara'da.

Bir fotoğrafa bakıp öyküsünü anlatıyoruz : Evet Adana'dayız ve Abidin'le Güzin'in ya da Güzin'le Abidin'in yürüdükleri sokağın ötelerinde, işte orada, bakın canım şuradaki, şu dipteki caminin minaresi

dikiliyor, Abidin'in başının üstünde. Bu camiyi ve minareyi Adanalı herkes bilir, eminim. Peki sol taraftaki kubbe bu caminin kubbesi mi ?

Zamanlardan sanki sabahın erken bir saati. Bana kalırsa Abidin Türk Sözü'ndeki gece mesaisini bitirmiş, fırından yeni çıkmış taze somun ekmeği gibi kokan taptaze gazetesini almış, Güzin'iyile birlikte evine dönüyor. Belki de bir Pazar sabahı. O sokağın o kadar sakin ve kimsesiz olması şaşılacak şey hani.

Güzin'in giyim kuşamı da hoş. Adana Kız Lisesi'nde Fransızca öğretmenine de bu yakışır dedirten cinsten, onca genç kıza örnek oluyor Güzin hiç belli etmeden, belki bunun farkına bile varmadan. Güzin mutlu, elinde çantası. Babasına evlilik hediyesi olarak aldirttığı kırmızı çanta değil. Bunu kendisi söyledi bana. Pabuçları şık, çoraplar sporcuca ve sadece bileğe kadar, tenis çorabı olmalı. Adana için o yıllarda bunların tümü "fena halde modern" veya "dört başı avrupâî" ...

Abidin ve Güzin gülümseyerek bize bakıyorlar. Ve yürüyorlar. Onlarla yürümeliyiz derim. Ne dersiniz ?

ADANA VE DİNO'LAR

Adana'da Abidin ve Güzin iki değişik evde kaldılar. Birincisi İstasyon Caddesi'nde. İkincisi Abidin Paşa Caddesi'nde. Paşa torununa da hani bu yakıştır.

Arif ve Ahmet malum ve ünlü otelde. Adı "Yeni Otel". Küçük Saat Kulesi'nin orada. "Mesai" ise Şehir Kulübü'nde, orada yer, içerler. Ahmet poker oynar, Ahmet poker tutkunu.

Daha sonra Arif Adana'nın en popüler, en cıvıl cıvıl mahallelerinden Kilis Pazarı civarında bir ev kiralayacaktır. Abidin ve Güzin Adana'dan ayrılıp Ankara'ya taşındıklarından sonra Arif Adana'da ve bu evde bir süre daha kalacaktır : Yaşar Kemal ve Orhan Kemal'le yarenlik de hani hiç te yabana atılır cinsten değil ... Onlara Taci Karan, Taha Toros da katılacaktır. Başkaları da. Adana gençleriyle övünebilir. Arif Dino bu evde Nadir Nadi ve eşini ağırlayacaktır, Yaşar Kemal'in şaşkın ve sevecen bakışları altında.

Niye mi anlatıyorum bunları ? Mekanlar da unutulmasınlar, onlar da anılsınlar diye :

Adana'da kaldıkları evleri, oteli ve eğer tarih onları defterinden silmişse o zaman oturdukları mahalleleri, Halkevi binasını, nefeslendikleri, sohbet ettikleri ve birer ya da ikişer tavşan kanı çay içtikleri, su muhallebisi

yedikleri mekanları, parkı ziyaret etmek ve benzeri birçok etkinlik de yapılabilir. Evet Abidin Dino'yu, Arif Dino'yu, Güzin Dino'yu (ders verdiği lise ne alemde ?) anmak üzere birçok etkinlik düzenlenebilir Adana'da : Resim sergisinden konferanslara, sempozyumlara, kollokyumlara, açık oturumlardan Abidin'in filmlerine ve daha birçok şeye kadar uzanan. "Abidin'lerin Adana haritasını" çizmenin zamanı gelmedi mi ?

Arif, Abidin ve Güzin Dino'nun isimlerinin birer sokak, cadde, bulvar ve meydana verilmesinin de tam zamanıdır. Kaldıkları evler ayaktaysa, girişine, ön duvarına, artık uygun görülecek bir yerine, şu tarihten şu tarihe kadar bu evde kaldılar notu yazılı birer plaket (küçük metal levha) çakılmalı, törenle açılmalı örneğin.

Evet sonuç itibariyle Adana çocuklarına sahip çıkmalı. Çünkü onlar hiç bir zaman Adanalı olduklarını unutmadılar. Abidin ve Güzin için T büyük harfle Tarih'in önünde tanıklık yapmaya hazırım, elim vicdanımda.

Dino'lar Adana'da pek çok iz ve pek çok anı bıraktılar. Adana'dan onlara çok şey kaldı. Şimdi bunların biraraya getirilmesinin ve yeni kuşaklara sunulmasının zamanıdır. Tam zamanıdır. Tarih bize bakıyor.

ADANA'DAN GEÇTİ ABİDİN DİNO VE ORHAN KEMAL

Abidin Dino açısından bakınca, Adana'da başlayan, derinleşen, kökleşen ve süren dostlukların en iyi örneklerinden biri Yaşar Kemal dostluğudur : Bilinen. İkincisi Orhan Kemal'le kurulandır. Orhan Kemal ve Abidin Dino dostluğu Adana'da başlamıştır ve daha sonra da sürmüştür. Abidin'in Paris'li yıllarında da. Bu konuda pek çok belge sergileyebilirim ama bugün burada birkaç belgeyle yetineceğim :

Birinci belge Orhan Kemal'in 15 Eylül 1960 tarihli ve Abidin'e İstanbul'dan gönderdiği mektubudur, onu sunmak istiyorum, aynen, yani yazıldığı biçimde ve noktalamasına ve hatta virgülüne bile dokunmadan :

“Efendim,

Epeyce oluyor, Yugoslavya'dan bir mektup almıştım. Mektubu ilişik olarak sunuyorum. Bazı şeyler soruyorlar. Cevaplarımı hazırladım, hatta fransızcaya çevirttimse de, çeviriye itimat edemedim. En doğru yol, size yollamaktı. Öyle yapıyorum. Mektubun karşılığını türkçe verdim. Çok zahmet olacak ama ne yapayım ? Bu zahmetimi de hoş görüverin. Sizden başka güvenip baş vuracağım ciddi dostlar hemen hemen yok, yahut kalmadı.

Geçende DEVLET KUŞU ve VUKUAT VAR [Büyük harfle yazan Orhan Kemal'dir. MŞG] isimli romanlarımı yollamıştım. Bu yakınlarda SUÇLU'yu da yollayacağım. İlk ikisini herhalde aldınız. Yâni DEVLET KUŞU ve VUKUAT VAR'ı.

Bilvesile [el yazısıyla eklenen] evcek sonsuz selâm ve sevgilerimizle.

O. Kemal”

Orhan Kemal mektubunu imzaladıktan sonra el yazısıyla şunları eklemiştir :

“Not : Bay Zika Todorune'e [Belki de Todorov ? İsmi ve soyismi doğru okuduğumdan emin değilim. MŞG] oradan [Paris'ten] yollayıverin olmaz mı ? Tabi uygun görürseniz. O. K.”

Orhan Kemal'in bir de 30 kasım 1960 tarihli mektubunu sunmak istiyorum. Anlaşılan Abidin bir önceki mektuba yanıt vermiş, ona roman konusunda kimi tavsiyelerde bulunmuş, ve bunun üzerine Orhan Kemal, yine İstanbul'dan, şu satırları döşenmiştir, o günlerdeki hayatını da anlatarak :

“Sevgili Abidin,

Mektubun öyle bir coşturdu ki, tasavvur edemezsin. Sağ ol, var ol. Ardından gelen şiir parça hele, coşkunu sarhoşluk derecesine vardırdı. Biz burada soluksuz

şairlerin yâveleri içinde, 'Şiirsiz' yaşıyoruz. Büyük Şair değil, 'Şair' yok. Şair yalnız şiiriyle büyük değildir. Bunlarda işte o 'Şiir' dışındaki 'şey' eksik.

Gelelim Roman'a.

Romana gelmeden önce, kendi hayatımdan söz etmeliyim. Bunu sen de istiyorsun. Evet, İstanbul şehri-şehîri'ndeki 'hayat'ım. Bilmem dünyanın hangi diyarındaki hangi romancı benim yaşadığım kötü şartlar içinde roman yazmak, yazabilmek cesaretini gösteriyor ? Buna bizim Türkiye'deki romancılarımızı da katabilirsin. Şu satırları yazdığım sıra saat sabaha karşı 3 tür. Gece on bir de yattığıma göre, dört saatlik bir uyku. İçimde, birkaç aydır ödenememiş ev kiralalarının sıkıntısından, odun ve kömürün alınamamış olmasına kadar, dört çocuğumun hatta ayakabı tâmirini de ekle, birikmiş, yüreğimi kemiren bir sıkıntı. Dört çocuk dedim, buna bir de torun kat [Yazarımız önce "ekle" yazmış sonra çizmiş ve üstüne elyazısıyla "kat"ı kondurmuş. Çünkü "ekle" sözcüğü hemen önce yazılmış bir kez.] Bilmem işittiniz mi ? Yıldız evlendirmiştik. Kocası da hiç yabancı değil : Kemal Sülker denilen zatı nâşerif. Dokuz ay evlilik. (...) [Ailesel sorunlar sonucunda Yıldız, Kemal Sülker'den ayrılmıştır. Orhan Kemal bu konuda kimi bilgiler veriyor.] Kız ve çocuğu bir yıldır yanımda. Demek oluyor ki, Yıldız, Nazım [aynen], Kemalî ve Işık tan başka bir de torun var : Alev. Siz Nazımı bilirsiniz. Nazım şimdi Vefa lisesinin son

sınıfında ve çok, ama çok parlak bir öğrenci. Onun küçüğü Kemali, orta okulda. Işık dördüncü çocuğum, oğlan, henüz dört yaşında. Kış, kalabalık, homurtulu bulutları, fırtına, bora, kar, ayazıyla ve dehşetle gelmekte. Bense gırtlığa kada borç, gelmekte olan korkunç kışı –Kendi hesabıma değil- korkuyla beklemekteyim. Bu arada kalbimde zaman zaman sıkışıklık. Ama galiba fazla vehimden ileri gelen önemsiz kuruntular.

Bütün bunları 'Acıklı' olsun diye yazmıyorum. Memleketimde, dünyada bu şartlar altında yaşayan yalnız ben değilim. Hatta böyle yaşamak, romanım için malzeme oluş bakımından, kazanç. Bütün bu teferruat dışındaki üzüntüm, mektubunda istediğin çaptaki romanları yazamamak endişesi. Yoksa sanır mısın, o tip romanlara dâir planlarım yok? Tamı tamına öyle romanlar. Yaşadığımız çağın nasıl hareketli, nasıl korkunç, nasıl yazılası olduğunun elbette farkındayım. Bir sel roman plânım yıllardır bir kenarda durur. Çünkü her şeyden önce düşükler devrinde adımın Komünist'e çıkarılması ve bu şekilde afişe edilmesi, bana karşı iş sahiplerinde bir çekinme yarattı. Film senaryolarında bile. Ki, Türkiye'de 'Film' denmeğe seza, eli yüzü düzgün filim çevrildiğine inanamıyorum. Senaryo adına birtakım siparişler yapıyoruz zaten. Onda bile film sansürü başta, bir kılı kırk yarış. Roman'da da. Benden aşk üzerine, zararsız şeyler istiyorlar. Zararsız ! Aramızdaki düşünce

kontrastını [çelişkisini] görüyorsun. Yazdığım romanın şu kadar sayfayı geçmemesi, şu ve şunlardan söz etmesi, gereken yerlerinin çıkarılması ve nihayet fiyat hususunda ucuz olması. Bütün bunlara beni boyun eğmege sevk eden şey, çoluk çocuk. Keçenin dört ucunu salıveremiyorum. İrade eksikliğinden değil, salıverince kurtulabileceğimi sanmamaktan. Ne yapacağım ? Ev ve çocuklar beni hiç olmazsa bir paratoner gibi koruyorlar. Başı boş kalınca, gelsin hovardalık meclisleri. Meyhaneler, bohem hayatı. Sonu ? Evdeki bulgurdan olmak.

Neyse, geçelim bunları. Şahsilik bu kadar yetsin.

VUKUAT VAR'ı okudun mu bilmem. Devamı olan HANIMIN ÇİFTLİĞİ ile, mektubunda sözünü ettiğin 'Bütün'e giden, gidebilecek olan, 'Tipik' bir roman namzedi sayılabilir. Çünkü HANIMIN ÇİFTLİĞİ'nden sonraki cilt, on yıllık düşüklük devrini anlatacak. O devir ve o devrin sonu. İstedğin her şey var : İşçisi, patronu, hacısı, hocası, fakiri, zengini, hatta istersem devletlûsu. Ve nihayet otomatik tabancaların Beyazıt meydanında- Bu meydanın adı şimdi Hürriyet meydanı-işçilerle üniversitelileri kahpece kurşunlayışı. İstanbulun [aynen] kaynayan bir kazan gibi taşıdığı günleri, o kaynayıp taşan kalabalığın arasında geçirdim. Elleri bayraklı kızılı oğlanlı üniversitelilerin Bâbıâli caddesinden nasıl bir sel gibi aktığını, yürekleri bu üniversitelilerle birlik olan genç

subaylarla aslan Memetçiklerin toplarını nasıl karıncalar gibi istilâ ettiklerini beş metre alargadan, gözlerim yaşararak seyrettim. Gezdim, gördüm, yaşadım, birlikte bağırıp çağırdım. Malzeminin-Hiçbir çeşidinin-lüzumu yok bana. Ham madde anbarlarım dopdolu. Bana, kirası ödenmiş ev, kaynayan tencere, yalnız roman düşünebileceğim, uzun uzun, gerine gerine düşünebileceğim, müsveddeler yapıp, beğenmeyerek yırtacağım, yenilerini yapacağım, 'zaman' lazım. Bu 'Zaman'ı bulabilecek miyim ? Bilmiyorum. Bulamasam bile, eli kolu bağlı duracak değilim. Bu yakınlarda ESKİCİ ve OĞULLARI dizilip basılacak. Bu da, istediğiniz 'Büyük roman'a varılabilmek için geçilmesi zaruri bir aşama. Hem de –Öyle sanıyorum-çok başarılı bir aşama.

Unkapanında, daha doğrusu Cibâli'de oturuyorum. Bir yanımda tütün fabrikası Tekel'in. Her sabah fabrika borusunun kalın kalın ötüşünü ve penceremin önünden kadınlı erkekli işçilerin geçişi. Hele yağmurlu, çamurdan günlerin mor sabahlarında, biri kucağında, ikisi yanında, bir lokma ekmek için koşan kadın işçilerin telâşı, yaşamak için çabalamaları, kendimi, kendi dertlerimi bana unutturuyor. Onların 'Yaşam savaşı' yanında, benimki, bizimki vallahi 'Lüks'. Asıl haklı olan onlar ...

Yıllarca önce bıraktığımız CHP. [aynen] devrine dönüleceğini sanmıyorum. CHP. bile bizzat o yılların CHP.si değil artık. Düzenli bir dünya'ya dünyaca

gittiğimize olan inancım hiçbir zaman sarsılmamıştı [Orhan Kemal buraya bir x işareti koyup mektubun altına el yazısıyla şu notu ekliyor : “Hitler’in kara günlerinde bile !”] Hâlâ öyle. Çekilenler, arabamızın tekerine rastlıyan taşlardır. İnsanlık arabası değil bu taşları, hatta önüne çıkacak hendekleri filân aşmasını bilecektir. (Coş demiştin mektubunda ya !)

Kitapçı Remzi'nin dükkânından alelâcele çiziktirip yolladığım mektubu herhalde aldın. Üçüncü viteste çalışıldığına göre, burada tekrarlamağa lüzum yok. Gün gelecek, gene bir arada edebiyat konuşmaları yapıp, çiy köfteler yiyeceğiz. Bizimki, mektubunu okurken pek hislendi. Çok çok selamı var. Evcek hepimizin hepinize, eşe dosta filân selâmları.

Hoşça kal.”

Orhan Kemal mektubunu imzaladıktan sonra el yazısıyla şu notu düşüyor, aynen aktarıyorum :

“Not : Hangi hikâyenin çevrilip yayınlanması işini size bıraksam nasıl olur ? Hemen hemen hepsini seviyorum. O. K.”

Bu konuda bir belge daha sunayım : Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl kitabını yayınlayınca Güzin ve Abidin'e şu ithafla göndermiştir : “Güzin ve Abidin Dino'lara her zamanki sevgilerimizle. 2 Haziran 965. Ev halkı adına Orhan Kemal.” Sonra Orhan Kemal Abidin için

özel şu notu düşüyor : “Abidin Dino, Ben bu kitabı Adana’da senin işaretinle hazırlamıştım. Kısmet bugüne imiş. O. K.”

İşte böyledir : Türkiye, Adana’sı, İstanbul’u, Tekel işçileri, kadın ve çocuklarıyla, yazarları ve yazarlarının varlık ve yokluk sorunlarıyla ve ülkenin siyasi çalkalanmalarıyla yanibaşınızdadır. Binlerce kilometre ötelere olsanız bile kalbiniz ülkenizle atar. Ayaklarınız buralarda olabilir ama aklınız oralarda kalmıştır. Anılar ise zaten sizi çekip Batı’dan Doğu’ya çağırılmaktadır, aralıksız.

Abidin’i Adana’da uzaktan gören ve anısını taşıyan birini daha anmalıyım burada : Bu ünlü gazetecimiz İlhan Selçuk’tur. 18 Aralık 1993 tarihli Cumhuriyet’teki “Pencere”sinde yazdığı “Abidin Dino Rumelihisar’da ...” başlıklı köşe yazısından aynen alıyorum :

“Abidin Dino’yu ilk kez Adana’da görmüştüm. Öğrenciydim. Bir yaz ikindisi arkadaşlarla birlikte piyasaya çıkmıştık. İstasyon Caddesi’nde bir aşağı bir yukarı volta atıyor. Avarelik ediyorduk. Halkevi’nin önündeki kaldırımda güneşin aydınlığına izdüşümü vuran adamı tanıttılar :

-Komünistmiş ...

O anı 1960’ların başında Paris’teki evinde Dino’ya anlatacağımı Adana’da iken nereden bilebilirdim ...”

İlhan Selçuk 1960'ların başında eşiyle birlikte geldiği Paris'te Abidin'le ve Güzin'le çok iyi ilişkiler kuracak ve bu ilişkiler hayat boyu sürecek.

Adana, güneş ve ter imparatorluğu, şalgam, kebab, bicibici, mandalina, limon, portakal kokulu, zengin, bitirim, belalı, şirin ve pırıl pırıl kent eksik olmayacaktır Abidin'in ve Güzin'in günlerinden ve gecelerinden.

ANKARA'DA

Abidin Dino ve Güzin Dino'nun Ankaralı yıllarındaki en yakınlarından biri Ahmed Arif'ti. O günlerde DTCF'de Güzin'in öğrencisi olan Ahmed Arif "evin çocuğu" gibi istediği zaman eve gidip gelenlerdendi.

Ahmed Arif Ankara'nın o belalı günlerinde birkaç defa gözaltına alındı. Örneğin 31 Aralık 1949'da, "Patriyot" Hayati (Hayati Tözün), İbrahim Erdem ve Hilmi Artan ile. İhbar üzerine gözaltın alındılar ve aylarca tutuksuz yargılandılar.

Ahmed Arif değişik gözaltına alınmalarında gördüğü işkence, dayak ve rezillikleri Abidin'e anlattı. Abidin'in 1950'lerin ortasında Paris'te sergilediği ve ismini "İşkenceler" koyduğu resimlerine yansıyanlar bunlardır. Paris'teki yakın dostluk, arkadaşlık ve kardeşlik günlerimizde, aylarımızda, yıllarımızda Abidin bunu bana defalarca aktardı, şunu da ekleyerek "Ahmed Arif'in anlattığı işkenceleri unutmak mümkün değildir."

Abidin'in "işkence" desenleri, daha sonra, toplu olarak bir resimsever tarafından satın alındı ve İnsan Hakları Vakfı'na armağan edildi. Vakıf da bütün desenleri İşkence.Torture adı altında güzel bir kitapta topladı. (Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve Galeri Nev Yayını olan bu

eserin yayın tarihi unutulmuş. Yanılmıyorsam 1994 olmalı.)

Kitapta "5." Resim "isimsiz" olarak takdim ediliyor. Oysa dikkatli bakılınca resmin sol alt köşesinde dört harfli bir sözcük bulunuyor; 5 Mayıs 2005'te, Paris'te, bu desene Güzin Dino ile birlikte bir daha baktık ve dört harfli bu sözcüğü çözmeye çalıştık. Güzin'le aramızda şöyle bir konuşma geçti:

MŞG: Bunu nasıl deşifre edebiliyorsunuz?

GD: Keje.

MŞG: Efendim?

GD: K var E var, üstünde nokta var bu J, E var. Keje okunur, yani şöyle bakınca.

MŞG: Evet ben de Keje okudum. Desende sırt üstü uzanmış veya uzatılmış bir erkek var.

GD: Acaba bir şeyin formülü mü? Bilemediğimiz bir işkence formülü mü?

MŞG: Bilemiyorum. Ben de onu merak ediyorum.

GD: Bunu ben de bilemiyorum, Keje, yahut birisinin bir arkadaşı mı?

MŞG: Bir isim olabilir.

GD: Bize işkenceleri tafsilatıyla anlatan Ahmed Arif'tir. Zaten "önsöz"de bahsediliyor.

MŞG: Keje niçin önemli biliyor musunuz? Çünkü bir kürt ismidir, aynı zamanda.

GD: Ahmed Arif kürttü

MŞG: Evet Ahmed Arif kürttü. Bir de bu işkencelerden önce yazdığı bir şiir vardır "Otuzüç Kurşun " diye; orada geçen kahramanlardan birinin ismi olabilir mi?

GD: Bilmiyorum.

Abidin Dino'nun kitaplığında Ahmet Arif'in o çok sevilen, o çok ünlü şiir kitabı Hasretinden Prangalar Eskittim var(dı) (Bilgi Yayınevi, Ankara, Kasım 1968). Abidin'le Ankaralı yıllar ve Ahmed Arif üzerine sohbet ettiğimiz bir gün, Abidin bu kitabı çıkardı kitaplığından ve gösterdi : Ahmed Arif birinci sayfasına yazmış şu satırları ve imzalamış. Tek harfine dokunmadan aktarıyorum:

"Değerli Hocam Prof. Güzin Dino ile sevgili Ağabeyim Abidin Dino'ya, sevgiyle, saygıyla, onurla... 29 Ocak 1969. Ankara".

Bu kitabın son şiirinin ismidir "Otuzüç Kurşun".

"Lo biz seni hapislerde sevdik... Biz seni sürgünlerde..." başlığı altında Ahmed Arif'e özel dosya ayıran Esmer dergisinin Haziran 2005 tarihli sayısında, Ahmed Arif

hayatını Ferzende Kaya'ya anlatıyor ve bir yerde aynen şunları dile getiriyor :

Birçok hapislik dönemlerinden sonra, "Sürünmeye başladım. Birçok işe girip çıktım. Bir ara Abidin Dino bir iş ayarladı, fotokopi işi, onu yaptım. Sonra kömür dağıtımında çalıştım. 16 lira alıyordum, ama hangi işe girersem polis peşimdeydi, beni kovduruyorlardı..."

Ahmet Arif daha sonra 1951'de İstanbul'da "48 kişinin tutuklandığı davada" tekrar içeriye alındı : "Dokuz gün dokuz gece dövdüler..."

Sonra Ekim 1951'de İstanbul'da başlatılan Türkiye Komünist Partisi (TKP) tutuklamalarını izleyen ve Eylül 1952'de Ankara'da devam ettirilen TKP tutuklanmalarında gözaltına alındı. Önce Ankara'da uzun bir tutukluluk dönemi geçirdi, sonra İstanbul'a "transferi" ve Sansaryan Han'da işkence ve bin bir türlü rezillik daha...

Abidin Dino da Ekim 1951'de, İstanbul'daydı, ve bu tutuklama salgını sırasında bir sabah erkenden gözaltına alındı, akşama kadar tutuldu.

Bu ve benzeri belalar üzerine Abidin Dino 1952 başında Türkiye'yi terketmek zorunda kaldı. Önce dokuz ay kadar Roma'da kaldı, sonra Paris'e yerleşti, temelli. Güzin ise 1954'te. Ahmed Arif'in Ankara'da anlattıkları ve bizzat Abidin'in de bir süre yaşadıkları, tutuklamalar, işkence,

dayak, Paris nam kentte, ikinci başkentte, başabela kentte zamanı gelince resimlere, desenlere yansıdı. Bunların daha sonra yeniden sergilenmesi, derli toplu bir biçimde bir kitapta meraklılarına sunulması hem Abidin'i, hem Ahmed Arif'i, hem de bütün dost ve arkadaşlarını anmak için bir vesile oldu. O günleri, o işkence, o gözaltı furyalarını bir daha asla yaşamamak umudumuzu tazelemek için. Abidin ve Güzin ve Ahmet Arif tarihlerine ve Ankara yıllarına bir not düşmek üzere. Tarih gidenleri unutmuyor. Biz de öyle yapalım: Gidenleri unutmayalım. Gidenler bir parça da bizimle kalsınlar. Bizimle ve gelecekle.

1970'LERİN ORTASINDA ABİDİN DİNO

1970'lerin ortasında ve sonuna doğru Abidin'e hayattan, ölümden ve siyasi gelişmelerden bahseden birçok kişi arasında Dino ailesinin diplomat kanadından ve aynı zamanda "eski yazı grafiklerinden" yaptığı resimleriyle tanınan, yani saati gelince ressam kuzeni Ali Refik İleri'yi de saymalıyız. Genel olarak Refik İleri olarak bilinen ve gençlik fotolarında bir parça Arif Dino'yu anımsatan Refik İleri, 1973-1977 döneminde başkonsolosluk göreviyle bulunduğu Düsseldorf'tan, "Türkisches generalkonsulat" başlığı taşıyan bir kağıda yazdığı 12 Mart 1976 tarihli mektubunda örneğin şunları dile getiriyor :

"Pek sevgili Abidin,

Enfin [Fransızca: nihayet] bir ses çıktı, sizden. Ne oldunuz diye merak ettim. Belki dedim bir yere göç ettiler. Ama etmemişsiniz. Sen dersin Paris'e gel. Ben de istiyorum ama şöyle bir haftayı toparlayıp gelemiyoruz. Geçenlerde bir hafta Avusturya'ya dağlara gittik. Gelecek ay Hollanda'da Kanallarda bir hafta dolaşacağız. Ama Paris'e gidemiyoruz. Benim serginin burada hayli süksesi oldu. 3 hafta kaldı resimler. Bilhassa eski yazı üzerine yaptığım abstracturi lar [aynen] çok ilgi gördü. Fermanlar diyorum onlara. Sulu boyalar, yağlı boya Anadolu kadınları iyi idi. Yalnız bana kalırsa yer dardı (2

büyük salon) 116 parça resim vardı. (...) Gazetelerde çok güzel kritikler çıktı. Bu galeri sahibi 'siz autodidacte sınız' dedi. Epi eğlendik.

F. Mualla için benim defterimde olanı gönderiyorum. Çok değil. Onunla fazla meşgul olmamışım o hengâmede. Ama, 25 Rue de Chezy de oturur Aliye Anat ressam arkadaşımız vardır. O da Alesia [bir kelime okunamadı] oturur ve hali vakti de F. M. ya [Fikret Muallâ] yakın olduğu için onu benden sık görürdü. Bir Anat'a müracaat et. Rue de Chezy Neuilly'de zan edersem."

Abidin o günlerde Fikret Muallâ kitabını hazırladığı için kuzeninden bu konuda katkı istemiş herhalde. O da elindeki bilgileri iletiyor. Bu arada sözünü ettiği Alésia Fikret Muallâ'nın geçmiş yıllarda ev-atölyesinin bulunduğu mahallenin adıdır. Metro durağının da.

Daha sonra Refik İleri mektubunu şöyle sürdürüyor :

"Senin çalışmaların ne alemde ? Sergi hazırlıyor musun ?

(...) Emel burada bir Club Français [Fransız Klüb] de aza [üye]. İnce Memed kitabını istemişler, bulduramamışlar. Güzin tercüme ettiği cihetle belki buldurabilir. Mümkün mü ?

Başkaca havadis kapımızda 24 saat üstüne 24 saat polisle yaşıyoruz. Bizleri ölüreceklerine dair hergün haber

geliyor. Buna rağmen hayat devam ediyor. Bakalım kim kimi daha evvel yakalayacak. Ermeniler mi, Kürtler mi, TKO mu biz diplomatlara kim kastetti ise. Hayatta oldukça sevgiler bizden. İkinizi de candan öperiz.

Refik.”

Refik İleri mektubunun hemen altında kalan boşluğa bir resmini oturtmuş : “Benim eski yazı grafik resimlerden bir örnek” notuyla.

Abidin o günlerde sergi işlerine pek önem veremiyor. Çünkü 3 Haziran 1974’de Fikret Muallâ’nın, ölümünden yedi yıl sonra, Türkiye’ye gönderilmesinden beri ve bilhassa 1975’te ve hemen sonrasındaki zamanının önemli bir bölümünü arkadaşlarına ayırıyor desem yeridir. Evet artık Abidin bütün zamanını Fikret Muallâ kitabının yazılmasına ve diğer arkadaşları için kaleme aldığı makalelere ayırıyor.

Abidin yakın dost ve arkadaşları için Fransızca ve Türkçe makaleler kaleme aldı: En başta Nâzım Hikmet, Yaşar Kemal ve ağabeyi Arif Dino olmak üzere. Ama hiç kimseyi unutmadı: İlhan Berk, İlhan Koman, Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat, Orhan Veli, Sait Faik, Paris’teki dostlarından Mübin Orhon, Alev Ebüzziya, George Ball ve daha pek çok yazar, şair, sanatçı ve aydınımız için yazdı. Kimi için bir veya iki makale, kimi için kataloglarına takdim yazısı.

Abidin'in dostları için yazdığı makalelerinin tümünü Yazılar'da okumak mümkün. Böylece Abidin'in yazarlığının tadına da varmış olacağız.

Abidin aynı zamanda arkadaşlarının, dostlarının, çok sevdiği dostlarının, geçmiştekilerin ve günümüzde yaşayanların Fransa'da, Almanya'da, İngiltere ve ABD'de ve başka diyarlarda tanınmaları için de elinden gelen gayreti gösterdi. Örneğin çok sevdiği Yunus Emre'yi tanıtmak ve anlatmak için taa Amerika Birleşik Devletleri'ne ve Meksika Birleşik Devletleri'ne kadar "uzandı" ...

İLHAN SELÇUK'TAN ABİDİN DİNO'YA MEMLEKET HABERLERİ

1970'lerin ortasında ve sonunda ülkeden gelen haberler hiç te iç açıcı değildir. Abidin tedirgindir. Gelişmeleri, olup-bitenleri Fransız gazete ve dergilerden, televizyon kanallarından, radyolardan, ülkeden gönderilen dergi ve gazetelerden izliyor ve üzüyor. Ülkeden gelenler de iyi haberler getiremiyorlar maalesef.

Türkiye'deki gelişmeleri Abidin'e mektuplarıyla ve telefon görüşmeleriyle aktaran dostları, akrabaları var : Örneğin Yaşar Kemal, yeğeni, ablası Leyla Dino-İleri'nin oğlu Rasih Nuri İleri, Orhan Kemal, İlhan Selçuk, Paris'e gelip-gidenler, gelip gidemeyenler ve diğerleri.

Bu dönemde Abidin'le dostluğunu sürdüren İlhan Selçuk'un sanki biraz daha özel bir konumu bulunuyor. Abidin'i ilk kez 1940'ların ortasında Adana'da Abidin "ikamete memur", Türkçesiyle kendi ülkesinde "büyük gözaltında", "iç sürgünde" iken, "karşı kaldırımdan" gören o günlerin lise öğrencisi İlhan Selçuk ve Abidin daha sonraki yıllarda, 1960'ların başında, Paris'te eşleriyle birlikte geçirdikleri günlerde ve sonrasında ilişkilerini derinleştirmek olanağı buldular. Ve bu yakınlık giderek pekişerek sürdü. Ortak dostların Paris'e gelip gidişleri vesilesiyle ve karşılıklı haberleşmelerle Abidin ve İlhan Selçuk ağabey kardeş konumunda birbirlerini daha

çok sevdiler. İşte bu bağlamda İlhan Selçuk'un Abidin'e yazdığı mektuplardan birini burada sunmak istiyorum :

İlhan Selçuk genel olarak kısa yazarak işi geçiştirmeyi tercih edenlerdendi. Örneğin 11 Mart 1974 tarihli notunda sadece şunları yazıyor "Sevgili Güzin Abidin'e selam ! İlhan". Ama kimi kez biraz daha uzun boyluca yazdığı da oluyor. Bir örnek olarak, "22 Ekim pazartesi İstanbul 1979" tarihini ve mekanını taşıyan, aynı zamanda o günlerin/anın siyasi analizini de içeren mektubunu alalım :

"Sevgili Abidin Dino, sana yazmak amacıyla tükenmezi ele aldığımda 'ayıptır' diye düşünüp, kutuda küflenmiş dolmakalemi çıkardım. Mürekkep doldurdum. Hep makinayla yazdığımın parmaklarım uyuşmuş. Öylesine güçlük çekiyorum ki satırları yürütmek için ... Hem harfler de değişik çıkıyor elimden, bir yerde a bir başka yerde a [kulplu a ve kulpsuz a biçiminde yazıyor, elle elbette. MŞG], (...) Senin güzel bir resme benzeyen el yazını da düşündükçe, aşağılık duyguları bastırıyor.

Yaşadığımız günlerde zorunluk doğmadan dostlara başvurulmuyor. Bunun için önce bu mektubun gerekçesini dürüstlikle açıklıyayım." [İlhan Selçuk burada Fransa'da burs kazanan bir sanatçımız için yardımını rica ediyor. Bu özel bölümü geçelim. Sonra ülkedeki son seçimlere sözü getiriyor ve şunları yazıyor. MŞG :]

(...) gelelim Türkiye'ye...

Sevgili Abidin ve Abidin'in sevgilisi Güzin ...

14 Ekim seçimleri kimisi için şok, kimisi için soğuk bir duş oldu. Seçim sandığında ağırlığını yitirmiş gibi görünen sağ, taban gücünü topladı. İkiriklikli sosyal demokratların yazgısı sanırım hep böyle oluyor. Toplum inanılmaz bir keşmekeş içinde yaşıyor. Herşey şirazesinden çıkmış. Böyle zamanlarda sosyalistler kuram tartışmalarında gerçeklerden soyutlanırken, tutucular hayvansı bir içgüdüyle toparlanıp realist bir çözüm için yedek güçlerini seferber edebiliyorlar. Yaşadığımız olaylara bakarsanız, sanıyorsunuz ki içerden ve dışardan şeytanî bir planlamayla Ecevit ve demokratik solun defteri dürüldü. Ancak bu operasyonun da başarıya ulaşamayacağı kanısındayım. Kissinger'in bir sözünü hiç unutmuyorum. Adam demişti ki : 'Türkiye ile Yunanistan'ı ne zaman birbirine yaklaştırsak, eski Yunan Tragedyalarındaki [aynen, MŞG] gibi görünmez bir el işimizi bozuyor.'

Yaşadığımız dönemde kavga öylesine kızıştı ki, sokağa çıktığımız zaman elle tutuluyor, pencereyi açsanız evinize giriyor. Bunu yazıya dökmek çok zor, resmi yapılabilir mi ? bilemem. Devrimciler ve demokratlar hem çok güçlü, hem çok güçsüz. İş ve dış sermaye egemenleri de öyle ... İnsan bazan [aynen] bunalıyor, bazan da diyor ki : İşte gerçek yaşam budur.

Eğer kısa sürede ölmezsek, çok şey göreceğiz. Romanları, öyküleri, ve şimdiye değin yaşadıklarımızı aşmak tutkusunun çağımızda insanları sardığını görmemek için kör olmak gerek.

İkinizi de sevgi ve saygıyla kucaklarım. İyi olun ...

İlhan Selçuk.”

“BİÇİMDEN ÖTE”, BİR DE HAYAT

Abidin Türkiye turunu bitirdi mi? Antalya, Alanya, Çıralı, Bodrum, Musa Dağı'nın boy boy fotoğrafları. Tavus kuşlarını baştan çıkarmalar. Ve Büyükada'da resim çizmeler: Tiraje'nin evinde. Balkonda:

“1993 yılında Büyüada'da yaz günü resim yapıyorum. Allah akıllar versin, sırası mı bu hengâme ortasında, diyeceksiniz. Sırası değil, biliyorum ama, resim yapmanın sırası ne zaman?

İmgelerle didişmekten başka elden ne gelir?

Değil mi ki biz, ben, hepimiz, İkinci Ortaçağ'a ayak bastık, kanlı büyük değişim yıllarına dalmış bulunuyoruz. (...)

Güneş batadursun Adalar'da, çamlar arasında gezintiye çıkan körler, yavaş adımlarla ağaçdan ağaca gidip geliyorlar, ileriye uzanan elleriyle boşluğu yokluyorlardı.

Karanlığın ve ışığın cinsi önemli.

(...)

Çapraşık sorun, işin içinden çıkmak olası elbet, her şeyi silbaştan düşünmek şartıyla.

Bu akşam Heybeli'nin ardına doğru mora çalan küller yağıyor, çaprazlama. Martılar çığlık çığığa. Artık fırçaları

yıkamam lazım. Yoruldum. Bütün gün hep aynı soru: Lütfen söyler misiniz, benden içerû resmin kapısı nerede?”

HAYATTA, KARDEŞİM HAYATTA ! “Yoruldum” dese de, “Artık fırçaları yıkamam lazım” dese de yaptıkları bir ömre bedel resimleriyle Abidin sergisi yıllar boyu sürer. Sürecek. Sürüyor: İşte somut örnekleri : 1992’de ve 1993’te birçok sergiye katıldı Abidin. Kimi kişisel kimi karma/toplu: Fransa’da. Türkiye’de. İtalya'da.

Karma veya toplu sergilerinden birini anmalıyım: Galeri MD’de Aralık 1992’deki. Neden mi? Çünkü iki kadim dostuyla birlikte de ondan: İşte Abidin Dino, Avni Arbaş, Cihat Burak: Üçü biryerde.

1992 sonunda, o zamana kadar yıllardır yaptığım gibi, Abidin’in sergileri üzerine bir makale döktürmek istedim. Onbeş günlük alışılmış görüşmelerimizden birini 30 Aralık 1992’de yaptık: Yeni yılı bağlamak üzere. Yine sohbet. Tartışma. Çay saatinde çay. Sohbet biraz uzayınca birer bardak viski.

Abidin’le konuştuklarımız kafamda, eve dönüş yolunda, metroda notlar almaya koyuldum. Metro gitti ben yazdım : Birkaç gün sonra şu satırlar çıktı ortaya: Artık yazan ben miyim Abidin mi? Bilemiyorum:

Abidin Dino, 1992’nin sonundaki iki sergisi ve bir kitabı ile ne denli verimli olduğunu bir kez daha ispatladı.

Önce 15 Ekim-7 Kasım 1992 tarihleri arasında Fransa'nın üçüncü büyük kenti Lyon'da karma bir sergiyle sanatseverlerin önüne çıktı. Galerie Hermes'teki serginin diğer ressamı, 1920 Selanik doğumlu Pierrakos ve 1926 Cueno doğumlu İtalyan Damiano. Fransa'da daha önce de ortak sergi açmış üç meslektaş ve arkadaş Akdeniz'in ortak kültürünü, rüzgârını, kokusunu, deniz ve dalgalarını, havasını ve suyunu alıp getirdiler, Fransa'nın orta yerine. Buyurun koklayın. Abidin, 1991'de önce Fransa'da, sonra Türkiye'de izlenen "Eller" sergisindeki kimi yapıtıyla katıldı şölene.

Abidin'in 1992 sonundaki ikinci sergisi Paris'te, 26 Kasım-30 Aralık arasında Galerie Vieille du Temple'daydı. Sergi Abidin'in son eserlerinden oluşuyordu: Desenler, tablolar ve birkaç heykelden: "Binlerce, onbinlerce yüzden oluşan tablolar."

Serginin adı: "Yüzler." Yeryüzüne yayılmış kalabalıkların yüzleri. Spotlar altındaki yüzler. Ve karanlıktakilerinkiler. Ellere bakan yüzler. Ya da yüz-eller. Güneşte yüzler. Yürüyüşte kolkola girmiş yüzler. Sıkılı yumrukların, gülümseyen işçilerin, kadın ve erkek, çocuk ve genç emekçilerin umut dolu yüzleri. Pencereden bakan yüzler. Dağ ve göllerden selam gönderen yüzler. Parmaklar. Çokluk simgesi yüzler. Ve bir büyük siyahın

değişik tonlarındaki kalabalık arasında kırmızı / kızıl yüz. Bir tek. Evet tek başına bir “yüz”: Kızıl.

Abidin'e soruyorum: Bu kimin yüzü? “Başkaldırının.” diyor.

Aynı tabloda veya desende kızıl yüzün simetrisi bomboş yani bembeyaz. “Niye Abidin?”:

“Gökyüzündeki siyah boşluklar gibi...”

“Peki, ben kalksam, bu dünyadan Nazım geçti yeri doldurulamadı,” desem olmaz mı?

“Niçin olmasın.” diyor Abidin, gülüyor.

Yaşam, başkaldırı, aralıksız mücadele var Abidin'de. Ama virgül yok. Nokta yok.

Birbiriyle konuşan, dertleşen, tartışan, kavgaya tutuşan ve barışan yüzler. Genç, gençecik, gelinçik yüzler: Henüz yazılmamış bir tarihin şafak vakitlerinde umut dolu yüzler. Sanki yüzleri gökyüzüne dönük.

Tarihi yüzler sonra. Düş kuran yüzler.

“Abidin Londra'da Dünya Kupası/Maçlarını Filme Alırken/Selçuklular Düşlüyor” da Melih Cevdet Anday, aynen şöyle şiirleştiriyor olayı: “Asimetrik İsa Bey camisi/Düşlenir gün gübü yurt uzadıkça/Simetrik bir tarihtir düş/Selçuk futbolu ve Britanya çinisi/Asimetrik

bir dünyada/Simetrik Abidine ve Abdüş.” (Kolları Bağlı Odysseus, Adam Yayınları, İstanbul, 1985, s. 64.)

Nereye gidiyor bu dalga dalga kalabalıklar? Bu yürüyüş kolları? Niye her grup ayrı yöne, niçin birlikte yürünemiyor? Nereye bu uzun yürüyüş Abidin? Bu kaynaşma, bu koşturma?

Hareket halindeki bu dünya bizim dünyamız. Yan yana yüzler. Yanan yüzler. Soru işareti yüzler. Soru soran yüzler. Soru dolu yüzler. Bir çizgide bir yüz çizmiş Abidin. Dalga dalga yüzler, kalabalıklar : Adanalı “Deli Avrat”ın yüzü. Ganime'nin yüzü. Güzin'in Ankara tren garına varışta Arif'i ve Abidin'i arayan gençlik yüzü. Tren garlarının kalabalığının, metro istasyonlarının, metro vagonlarının, Mayıs 1968'in kalabalıkları. Arif'in uzun saçlı, Nazım'ın rüzgârda uçuşan yüzü. Sır dolu yüzler. Yüzlerin dünyası. Dünya yüzleri. “Bütünleşme” militanı Çin'li filozof Şeng Çeng'in yüzü.

Abidin'in yıl sonu hediyesi, ünlü yazarımız Yaşar Kemal'le, 1992 yazında, İstanbul'da gerçekleştirdiği konuşma/söyleşi/diyalogu içeren yapıt. Yani Visages Pile ou Face (Yüzler Yazı Tura). Kitap, Abidin'in “Yüzler”inden seçilmiş desenlerle donatılmış. Yayınevi Fata Morgana.

Kitapta Abidin ve Yaşar Kemal 1940'ların Adana günlerini ve o günlerden bu günlere tanıdıkları yüzleri, kokuları, renkleri anlatıyorlar. “Yeşilin üç bin türü”, Çukurova'nın

bin bir sarısı, bitmez tükenmez maviler. Daha neler neler. Gogol'ün, Nazım'ın ve Arif Dino'nun çizdikleri.

Abidin'in resimleri 1993'te Galeri Nev'de İstanbul ve Ankara'da sergilendiler: 1993 "yüzler" yılı oldu.

SONDAN BAŞA : ABİDİN DİNO SERGİSİ SÜRÜYOR

Kuşlar ölme sıralarının geldiğini duyumsadıklarında saklanırlar. Abidin de öyleydi. Ama yine de Güzin telefon edip daha önce haber vermişti: 18 Ekim 1993'te ben evde yokken telefon etmiş, çocuklara not bırakmıştı: Aynen şöyle: "Abidin va être hospitalisé bientôt. Rappeler vendredi": Abidin yakında hastaneye kaldırılacak. Cuma günü (şehmus) telefon etsin.

Ancak ne olursa olsun, bu hastaneye yatma işinin de daha öncekiler gibi birkaç günlük bir "ara" olduğunu düşünüyordum. Abidin'in iyileşmesini ve iyileştikten sonra yine eski ve sevimli sohbetli günlerimizi bulacağımızı da. Yani hastalık, hastane, ölüm konularındaki deneyimsizliğime verin lütfen, hastalığının onulmaz bir boyut kazandığını tahmin etmiyordum. Ve dolasıyla bizi bir gün böyle yalnız bırakıp gideceğini aklımın ucundan bile geçirmiyordum.

Bana belki inanmayacaksınız ama Güzin de aynı kanıdaydı. O kadar ki Abidin'in yakında hastaneden taburcu edileceğini umarak, ve üst kata çıkıp inerken yorulmasın diye yeni bir somya ve döşek alıp, alt katta, hemen girişte soldaki duvarın dibine, yeni bir yatak kurmuştu Abidin için.

Güzin de ben de maalesef yanıldık. Acı haber tez ulaştı. Güzin, sanki, “Abidin Flore’a bir bardak bir şey içmeye gitti,” der gibi anlattı: “Dün gece, saat ikide kaybettik Abidin’i.”

Son yılın bütün tatsızlıklarını bir anda unuttum. Ağladım. Evet bunu söylemenin bir ayıbı yok: Erkekler de ağlar.

Aramızdan ayrılınca konuşulanların konuşulmadığını duyumsadım: Niye konuşmadık diye hayıflandım. O kadar anlattıklarından sonra anlatılmayanları düşündüm. Niçin bunları da konuş(a)madık? Çünkü Abidin öyle bir “Ölmezotu” izlenimi bırakıyordu ki, bir gün mutlaka bunları da konuşuruz diyordum. Kendisi de her seferinde bir daha ki sefere demiyor muydu? Evet Abidin bir daha ki sefere...

Cazı konuşacağız. Futbolu ve geçmiş yılların koşturmalarını...

Paris’te her zaman iyi yaşadı denemez Abidin için. Güzin bakın neler söylüyor: “Paris’e sevinerek gitmedik. Ağlayarak gittik desem yeridir. Türkiye’de kalsaydık daha yararlı olacaktık: Hem ben, hem Abidin. Ama kalsaydık, ölecektik.

Paris’e vardık ama Paris’te ayakta durmak zordu. Çok zordu: Önce parasızlık. Sonra peşpeşe gelen hastalıklar. Kırk yılın yarısından çoğunu zor koşullarda geçirdik. Çok zor koşullarda. Abidin’in tanıdıkları, dostları ve

arkadaşları sayesinde o kadar alımlı, o kadar güzel evlerde kalabildik. Onların yardımıyla tatile gidebildik. Paris'te yaşamak ve işimiz zordu.

Öte yandan hastalıklar peşimizi bırakmadı hiç bir zaman. Abidin'in hastalıklarını saymakla bitiremem. Peki nasıl kurtardık kendimizi? Şöyle: Hayatımızı 'dramatisé' ederek değil, 'dédramatisé' ederek yaşayabildik. Yoksa yaşayamazdık."

Abidin seksen yıl yaşadı. Daha çok yaşamasını ne kadar çok isterdim. Abidin Paris'teydi ama daha çok da dünyalıydı. Ve bu nedenle olmalı çok dolaştı. Ama görmek istediği daha ne kadar çok kent, kasaba ve köy vardı.

Çok hoş, çok sevimli insanlar tanıdı. Ama daha tanımak, görmek koklamak istediği ne kadar çok insan vardı: Kadın, erkek ve çocuk. Çocuklara bayılıyordu.

Abidin Dino arkadaşımды. Düzenli olarak her onbeş günde, bazen daha sık görüştüğüm bir yoldaşımды.

Evet Abidin komünistti ve komünist olarak kalmasını bildi. TKP'li oldu. Ama saatinin geldiğini farkedince yolunu ayırdı. Ama ideallerinden asla ayrılmadı. Büyük insanlığın kurtuluşu için mücadelesini sürdürdü.

Abidin çok yönlü bir sanatçıdır.

Abidin'in kadim dostu ünlü ressamlarımızdan en gizlisi Albert Bitran, bakın, Temmuz 2003'te, Abidin'e "gönderdiği mektubunda" neler yazıyor:

"Sevgili Abidin,

Artık neredesin bilmiyorsun. Ben de bilmiyorum neredesin sen şimdi. Rasgele yazıyorum sana. İyi de kime yazacağım?

Film yönetmeni Abidin'e mi?

Çeşitli sanat eğilim ve gruplarına hayat katan Abidin'e mi?

Ressam Abidin'e mi?

Yoksa yazar Abidin'e mi?

Nikah şahidime mi yoksa?

Sürgündeki siyasetçiye mi?

Yoksa dünya sanatçılarının dostuna mı?

Paris'teki Türk kültür elçisi Abidin'e mi?

Liste uzar gider...

Ama zeki, cömert, basiretli adamı unutmamalıyım asla...

Tamam ben de zarfın üstüne

Sayın Abidin Dino

BÜYÜK İNSAN

diye yazacağım.”

İnatçıydı Abidin. Güzelim inatçıydı.

Çocuksuydu. Ve hep günümüzde bir genç:

Son bir yılda, 1992 yılında, ilgilendiği konuları sıralıyorum, Abidin'in kaleminden aynen: “Abdülhamid'in sarrafı Zarifi 'Paşa', Abdülhamid'in 'hafiye başısı' Fehim 'Paşa' ve İngiliz metresi (bunların fotoları bile var mıymış?), Asiante, (Antonio, asıl adı Antonio Rapisarda. Doğumu: 1900. İtalyan romancısı ve piyes yazarı. Mercure de France'ta Hale Asaf üzerine bir yazısı olmalı), Mercure de France'in 1721 sayıları, Gazette de France'ın 1721 sayıları, Dük Saint-Simon'un anıları, İstanbul'daki Fransa Büyükelçisi üzerine tarihi anılar...” Daha bir dizi tarihi-siyasi konular...

Nerden mi biliyorum bunları? Abidin'in belli bir zaman sonra muhtemelen, “Nasıl olsa bunları bitirmeye vaktim olmayacak, en iyisi bunları Şehmus'a vermeli, o nasıl olsa şu veya bu biçimde bu konuları, bu işleri sonuçlandırır” diyerek ilişkin dosyaları bana verdiği için. Ama bana bunları verdiğinde birlikte çalışırız kaydıyla almıştım. Nereden bilebilirdim ki “Ölmezotumuz” benimle de vedalaşıyor.

Abidin çok çalışkandı. Hızlı ve verimli bir biçimde çalışmaya bayılırdı. O nedenle çalışkan gençleri ellerinden tutup yardımcı olmayı zevkle üstlenirdi. Cömetliğinden. Bir de mutlaka 1950'lerin Parislerindeki kuruşsuz günlerinde kendi ellerinden tutan Lurçat ve diğerlerini anımsamasından.

Evet bizi bırakıp giden, önce komünist bir militandır. Bundan hiç kuşku yok. Nâzım Hikmet'in yoldaşdır. Abidin gerçek bir komünist olarak yaşadı. "Küçük burjuva, yüzeysel Marksist bilgileriyle ahkâm kesenlerden" hiç ama hiç hoşlanmadı. Sosyal sınıflarını değiştirmek isteyenlerden de. "Haris, majinal, maceracı yönetici" tiplerine gelince, onlardan köşe bucak kaçtı.

O, önce Arif Dino'nun kardeşiydi. Hani "kravatsız gezmesi bile 1930'lar Türkiye'sinde kuşku verici" olan Arif'in. Büyük Japon şairi Kikaku'nun haikaileri türü iki-üç satırlık şiirler yazan, ressam, bitirim, döneminin hippisi (deyim Abidin'indir) Arif'in. Arif'in kaleminden Nâzım, Asaf Hâlet Çelebi ve Abidin Dino izlenmeli. Arif çünkü çok güzel çizerdi: Küçük boyutlarda ve kalıcı cinsinden.

Abidin Dino tarihinde, 1930'lu ve 40'lı yıllar, "Küllük" yıllarıdır. Küllük düşmeden önceki yıllar yani. Küllük, Dino kardeşler yanında, İstanbul'un delikanlı, aydın, yazar, sanatçılarının toplandığı mekânlardan en tanınanıdır : Hüsamettin Bozok'lar, Lütfi Erişçi'ler, Fikret

Âdil'ler, Hasan İzzettin Dinamolar, A. Kadir'ler, Rıfat Ilgaz'lar... "Eskiler" de ugrarırdı ...

"Küllük"te radyo dinlenir, söyleşilir. Abidin Dino, özenip ve herkesi toplayıp, sanat üzerine bir konferans bile verir ...

1940'larda, Yeni Edebiyat dergisinde, Abidin'le Reşat Fuat arasında realizm tartışması yapılır.

Sonra gelir sürgün yılları. Sıkıyönetim, aydınların baş belasıdır; Arif, Develi'ye; Abidin, Mecitözü'ne sürgün gönderilir. Sonra, Adana'da bir araya gelirler. Ama sürgün sürgündür, kendi ülkesinde. 1943'de, Güzin Dikel, İstanbul Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi'nin genç öğretim üyesi, Abidin aşkı için İstanbul'u, elini sıcak sudan soğuk suya sokmadığı "Babaevini" terkederek Adana'ya taşınır. Abidin Dino ve "ailesini" tamamlar. Sürgün Abidin'le evlenir, Güzin.

Arif, Adana'da şiir yazmayı sürdürür: "Cebeli Nur'u görmeyen/Kimya gibi bir otu ile/Şahmeranı dirilten/Lokman Hekimi bilmez/Ceyhan suların yaman/Ceyhan suların acı."

Tarihi yüzler düş kuran yüzlerdir.

Abidin, İmralı'da kedilerin yampiri yürüdüklerini görünce, Esat Adil açıklama getirir, "Çok balık yemekten," der.

“Nazım, bırakıldıktan dört gün sonra” altyazılı fotoda, Nazım'ın kucağındaki kedi, Güzin ve Abidin'in Tekir'inden başkası değildir. Tekir Kedi hikayemizin asıl kahramanlarından biridir.

Fahri Petek'e kalırsa “Abidin kapalı kutuydu. Öyle herkese her şeyi anlatmazdı. Her açıdan Fransızların deyişle ‘artiste complet’ydi. Nâzım'la kıyasladığım zaman Nâzım daha saf, inanmış bir adam. Abidin daha entellektüel adam bence. Abidin'in de inanmış bir adam olduğundan eminim. Hakkında bir yığın uyduruk şeyler çıkardılar ama ben onlara zerre kadar inanmadım, değer vermedim. Abidin benim için her zaman çok kıymetli bir insandı.”

Abidin'i çok eskilerinden beri tanıyan Pertev Naili Boratav için, Abidin, “hem ressam, hem yazardı. Şiirleri vardır ve çok güzeldir. Aslında her alanda yazabilirdi.” Boratav'a hak vermemek elde değil. Bu çalışmada daha önce sunduğum örnekleri de anımsayarak, işte Abidin'in Sinan kitabından da bir alıntı: Kimden mi? Şeyh Bedreddin'den. Ama bunu ya Abidin yazmışsa?

“İznic Gölü'nde akşam oldu.

Dağbaşlarının kalın sesli sipahileri

güneşin boynunu vurup

kanını göle akıttılar.”

Nasıl?

Abidin şairi “şair büyücüdür” diye tanımlar. Ama buradaki “büyücüyü” büyülüdür biçiminde okumamızı hiç kimse engelleyemez.

Abidin iyi bir yazardır. Kitapları, roman mı desem, anlatı mı desem, aslında birçok romanı içeren birer “alamet”tir. Le Pera Palace’ı bir okuyalım hele. Eller kitabından mı başlasam? Acıyı Çizmek ne güne duruyor? Hastane resimleri ve onların öyküsünü anlattığı “Sunu Gibi” başlıklı bir içim su nasıl okunmaz?

Abidin’in piyes yazdığını biliyor muydunuz? Örneğin Verese, örneğin Kel.

Abidin birçok senaryo da yazdı. Yılmaz Güney yaşasaydı, bu iki ünlü sanatçımız birlikte birkaç şey yaratacaklardı.

Abidin bir sinema ustasıdır: 1966’da Goal! (Türkçesi daha güzel diyesim geliyor, işte: Altın Goller) isimli uzun filmi, Dünya Kupası’na ve futbola, sanatçının bakışıdır. Futbol ve şiddet. Abidin için statlar “yüzyılımızın arenalarıdır”. Hooliganların gelişini öngörmüştür Abidin. Londra’daki Dünya Kupası’nı birden çok (16 mıydı? 20 mi?) kamera ile filmleştirmek O’nun fikridir. Ağır çekimle, tekme yiyen oyuncunun ıstırabını, tekme atanın “puşluğunu” Abidin gösterdi. Ağır çekimin futbola mal edilmesinin öncüsüdür. Kameraların değişik mekanlara, farklı açılara yerleştirilmesinin de. 1967’de Ankara’da

Gölbaşı Sineması'nda Altın Goller'i seyreden futbolveverler anımsıyorlar. Abidin için futbol bir tür baledir. Bela değil bale.

Abidin ressamdır; kahve falından, vapur penceresinden bize ve dünyaya bakar ve çizer: "BU DÜNYA'YI. UZAY'I. ÇİÇEKLERİ" ... Bakın kadim dostu Şakir Eczacıbaşı neler yazıyor: "Bir Rönesans adamıydı Abidin Dino... Yaratıcılığını, düş gücünü, özgünlüğünü sanatın her alanında gösterdi: Resim, heykel, seramik, sinema, deneme, eleştiri, öykü, anı... Ama benim, belki de O'nu yakından tanıyan herkesin aradığı, özlediği (ve özleyeceği. Bunu ben ekliyorum. MŞG) yanı, O'nun dostluğu, sevecenliği, sohbet dünyası... Bizden ayrıldığından beri "yüzü", "elleri" aklımdan hiç çıkmıyor. Abidin için neler söylenebilir, neler... BURADA, BERNARD SHAW'UN, WILLIAM MORRIS ÖLDÜĞÜNDE SÖYLEDİKLERİNİ, ABİDİN İÇİN YİNELEMEKLE YETİNMEK İSTİYORUM: 'O'NUN GİBİLERİNİ ANCAK KENDİ ÖLÜMÜYLE YİTİRİR İNSAN, O ÖLDÜĞÜNDE DEĞİL..."

Abidin aynı zamanda bir düşünürdür. Düşünmeyi seven, zamanının bir bölümünü düşünerek geçiren bir sanatçıydı Abidin. Düşünce konusunda şöyle diyordu : "Düşünce insanın elinden gelir. Nasıl olabilir yani düşüncenin elden gelmesi? Şöyle olabilir; örneğin çocuğun ilk duyguları, anasıyla olan ilişkisi; annesi uzaklaşırken küçülür fakat çocuk bilir ki, annesini tekrar

yokladığında, annesi küçülmüş değildir. Yani dünyayı algılama konusunda ellerin verdiği, daha belirgin belki. Bazı düşünce ve duygular var, sadece ellerden geçer.” Abidin, dünyayı yalnız gözleriyle değil, elleriyle de görür. Ve bize gösterir. Su üstünde suluboya yapar.

Evet Abidin, heykeltıraştı/yontucuydu aynı zamanda: Minik/minicik heykellerini İstanbul'da ve Paris'te sergiledi.

Abidin “Fransa'ya ve Fransızlara karşı minnettardı.” Bunu Güzin söylüyor ve şunları ekliyor. “Çünkü Fransa'da çok iyi karşılandık. Fransa'da yabancılık hissetmedik. İlk yıllarımız ve zaman zaman daha sonra da epey zorluk çeksek bile. Son yıllarda yabancılara karşı dışlamayı ve hatta ırkçılığı duyumsuyorduk, ama bu son yıllarda ortaya çıktı. Bizim ilk geldiğimiz zamanlarda (1950'lerin başında. MŞG) böyle şeyler yoktu. Ve şunu da eklemek isterim: Fransa'da başından sonuna kadar ekmek paramızı çıkarmak için çalıştık. Hep çalıştık.”

İşte böyle.

Vurgulanması gereken bir nokta daha var: Bizim bildiğimiz Abidin, Güzin'in sevgilisiydi. İyi, çok iyi bir eşti, Acıyı Çizmek'ten bir alıntı yapıyorum, “Sevgilim” diye başlayan, 3 Şubat 1967 tarihli mektubundan: “Ne iğne, ne hap, ilaçların ilacı sensin. Sanırım en önemlisi, içime

damla damla sinen sevgili gözlerin. İyileşeceksem beni onlar iyileştirecek.”

Abidin'in Güzin'e aşkı bu satırlardadır. Bir alıntı daha o zaman: “Karar. Çare yok, gidilecek. Abidin Celal Dino, 1913 İstanbul doğumlu vb. Montpellier'de Saint-Charles Hastanesi'nde Profesör Truc (Evet Turc değil, Truc!) (Truc'un anlamı için lütfen sözlüğe bir göz atınız. MŞG) ekibine havale edilecek. Böbrek alındıktan sonra M. Dino, Cannes-Vallauris sanatoryumuna yatırılacak. Nokta.”

Bu, 1967'de yaşanandır. Ve ertesi gün;

“Pazar

“Yol hazırlıkları.

“13, Quai St. Michel'in beşinci katında (Abidin'lerin 1956'dan 1971'e dek oturdukları çatı katı. MŞG) tavan arasındayız. Pencerede Paris damları. Çöken akşamın turuncu sıkıntısı.

- Kuzum ne ağlıyorsun Güzin? Daha ölmedim.

- Ölsen ağlar mıyım hiç? Gülmekten kırılıyoruz.”

Hayat işte böyle dramatikken dramatik olmaktan çıkarılınca çekilebilir oluyor Güzin'lerde.

Abidin'in favori özdeyişlerinden biri şuydu : “Bir kişiyi mutlu edemeyen hasıl Bütün İnsanlığın mutluluğu için çabalayabilir ?”

Yıllar çok uzun yıllar sonra ülkeye dönmek: Yeniköy'de çocukluk ve ilk gençlik yıllarının ayak izlerini aramak. Babiali'ye gitmek. Kemal Ahmet'le peynir ekmek yemek. Bir esrarkeş tekkesinde Neyzen Tevfik'le söze oturmak. İstanbul'un bütün “kat”larına girip çıkmak. Bütün mekânlarında yaşamak...

İstanbul ah ! Canımın içi.

“Nerde olursam olayım İstanbul'dan kopmadım. Ama gerçek bir İstanbullu muyum? Ya da yalnız İstanbullu muyum, bilemiyorum. Geçen gün, yurda döndüğümde İstanbul'a vardığımı öğrenmişler, Adana'dan telefon ettiler. ‘Adana’da bir parka yakında heykelinizi dikeceğiz, açılışına sizi de bekliyoruz’, dediler. Adanalılar beni hemşerileri olarak görüyor. Paris'te Parisli olarak görüyorlar. Uzağında geçen bunca yıl sonra, dil ve damak açısından (...) beni İstanbullu olarak görüyorsan(ız), demek aynı zamanda İstanbulluyum.”

Antikacılık bile Abidin'in “ilgi alanı içindedir”. Melih Cevdet Anday anlatıyor: “Yıllar önce beni Kapalıçarşı'ya, Eski Bedesten'e götürürdü, bütün gün antikacı dükkanlarının birinden ötekine sürünür dururduk. Hoşuna giden bir parça buldu mu, eline alır, evirir çevirir,

sonra fiyatını sorar, aldığı yanıt üzerine de, 'Az istiyorsun' deyiverirdi, 'bu parça daha fazla eder.' Sonra da almazdı."

"Dünyayı konuşmak bir şehvetti, çizmek yazmak da bir şehvetti." Abidin Dino, meslektaşı, arkadaşı ve deli dolu bazen tatlı bazen epey zorlu başbelası Fikret Muallâ için kaleme aldığı derya deniz kitabında aynen böyle diyor.

"İz bırakmak. Bundan başka ne ki resim yapma dürtüsü? Herşey ellerle başladı, ellerle bitecek."

Abidin "Bir İstanbul düşünün ressamı" olarak geçti Tarih kitaplarına.

"Abidin, eşi menendi olmayan

bir yaratıcı yarattın

hem çağına bağımlı

hem efsaneleri arşınıyor

hem en olmadık suların kuyucusu

hem de cevherin hattatı."

Yakın dostu şair André Velter böyle der.

Abidin "otoportre" demez. Özportre der. Ve ekler: "Bakmakla görmek, apayrı şeyler, insanoğlu dünyaya bakar durur, ama onu kırk yılda bir 'görür', o da göreceği

tutarsa. Görmek, gerçekten görmek, anlamaktır. Anlamaksa seyrek ulaşılan ışıklı bir nokta.”

“Tüm sanat abartma değil mi?” İnanmıyor musunuz? O zaman alın işte açıklamasını: “Siyah Kalem’in, Greco’nun, Michel Ange’in, Goya’nın, Picasso’nun biçimleri tüm abartma değil de ne? Rabelais’den Evliya Çelebi’ye, Hugo’dan Nâzım Hikmet’e edebiyat abartma ustaları ile dolu. Yaşar Kemal’in romanları, o çılgın doğa neyin nesi? Gerçek ugruna abartma, abartmada gerçek var... Fırtına, zelzele, savaş, kara sevdâ abartma... Destanlar abartma, ağıtlar abartma, resim abartma! Abartmanın kendine özgü dilleri ve araçları var.

Ne demiş Van Gogh, kardeşi Théo’ya: ‘İnsanoğlunun korkunç hırslarını kırmızı ve yeşille ifade etmeğe çalıştım. Kırmızı, mor, sarı, mavi, yeşil, beyaz, kahverengi abartmaları seyredin şaşkınlıkla ve anlayın’ biçim ve renklerimi, neler söylemek istediğimi...”

Abidin Dino, 20. yüzyılın başından sonuna kadar ressam, aynı zamanda yazar, şair, sinema emekçisi, dekoratör, yönetmen, senaryo yazarı, öykücü, piyes yazarı, seramik ustası, heykeltraş, çevirmen (Nâzım Hikmet’ten çevirilerini anımsatamak yeter), minyatür ustası (binbir deseni, “küçümenleri”, “küçük boy”, “küçük boyut” resimleri, su üstünde suluboyalari), gökyüzünün yeryüzündeki temsilcisi, kalabalıkların izleyicisi, İstanbul vurgunu, Boğaziçi mecnunu, ve gazeteci kardeşimdir :

Daha çocuk yaştaki Abidin'in ilk "scoop"u nedir diye sorarsanız hemen yanıtlayabilirim: Pera Palas'a inmiş ve sular kesik olduğu için banyosunu alamamış ve daha beteri telefon da işlemediği için don gömlek koridora çıkmış bir sorumlu arayan Edouard Herriot'unun derdine çare bulduktan sonra O'nunla iyi bir söyleşi yapması. Daha ne olsun? Söyleşisinin yanında bir desen patlattı mı? Nizam bu işe bayılır ve "Bravo Çocuk" der. Ve sonra kükrer : "Beş papel!" Abidin artık kasaya kadar gider ve "Beş papelini" alır. O zaman hemen Sultanahmet taraflarına çıkmalı Fikret Muallâ ile Arif'i bulmalı. Hemen!

Abidin el attığı her konuda yenileştirmecidir: İşte buyurun karikatürcüdür pardon pardon harikatürcüdür ve hemen karikatür yerine bir sözçük üretir ve önerir: "ÇİZELEŞTİRİCİ". AH ! ABİDİN AH ! Hem "çiz" hem "el-eştir".

Sanatçı, kendi dünyasında ve kendi insanların arasında yalnızdır, binlercesiyle çevrili olsa bile. Öyle veya böyle diyenler var. Hem başkalarının göremediklerini görür ve mutlaka bizden daha çok önemser. Hem de kendisini çevreleyen kalabalıklara karşı daha duygusaldır. Sanatçı bizden daha hassasdır. Büyük ihtimalle sanatçıyı sanatçı yapan da budur.

Abidin bize çok şey bıraktı. Bir de bırakamadıkları var: Kendisine ayrılan zaman çetveli içinde ÇİZEMEDİKLERİ.

YAZAMADIKLARI. Bruno Roy bakın ne güzel anlatıyor bu meseleyi: “Benim en büyük üzüntüm, O’nu dinlediğim akşamlar, beni büyüleyen masalsı sözlerinin onda birini yazmamış olmasıdır: Otuzlu yıllarda İstanbul’da esrarkeş tekkelerinde geçen geceler, Bursa’da kış sabahları, Anadolu yaylası, Sinan üzerine düşünceler ve Osmanlı mimarisi, Babel, Nâzım Hikmet, Aragon, Ayzınştayn, ama bir de tanınmamış kimseler, O’nun tarafından canlandırılınca efsaneleşiyordu. Ne kitap olurdu!”

Kim, hangi sanatçı, kaç yazar, Abidin’den daha çok sevdirmiştir resmi, heykeli, sinemayı, sanatı?

Abidin Dino, çağının adamı olarak çağının içindeydi, ama maalesef çağdışı zihinler, çağdışı kafalar, taşkafalar, mankafalar, O’nu ülkesinin dışına çıkmak zorunda bıraktılar. Hata kimde ? Hata nerede?

“Demokrat” olmak kolay değil: Mankafalar, taşkafalar cumhuriyetlerinde. Demokrat olmak bir yaşama, bir düşünme, bir davrama biçimidir. Tarzıdır: Uygar olmak. Medeni olmak anlamında. Ahlak ve yine ahlak sahibi olmak: Yaşamın ve yaratmanın kurallarına uymak açısından. Dinlemesini bilmek. En-derun mekteplerinde dirsek çürütmeye gerek kalmadan. Doğruyu arar demokrat olan. Doğru olanı bulmaya çalışır. Abidinik mekteplerde bu okutulur. Ve sadece iyi öğrenciler diploma alabilirler bu okullardan.

Evet ülkesini, ülkesinin kadın, erkek ve çocuklarını çok seven Abidin Dino, Paris'te ellibir yıl yaşadktan sonra ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak kalarak aramızdan ayrıldı. Bilmem anlatabiliyor muyum?

Abidin gitti. Aramızdan ayrıldı. Ama 10, Rue de l'Eure adresindeki binaya girdiğinizde solda hemen bir ayna vardır: İyi bakın o aynaya Abidin oradadır. Bir görüntü değil bu. Abidin gider ayak oraya bakmış ve suretini çıkarmıştır çünkü:

Konuşur her zamanki gibi: “Ben susunca imgeler seslenir. Ben susunca suretim gülümser. Ben susunca sizler konuşursunuz. Hakikat sizlersiniz başkaları değil çünkü.”

Düşlerin renkleri çünkü bizim de renklerimizdir. Bilinenle bilinmeyenin sınırında dolaşmak. Dolaş-bak! Evet Abidin Dino sergisi sürüyor. Sürecek:

Abidin'le randevum var: Metrodan Hotel de Ville istasyonunda iniyorum. Elimdeki davetiyede Abidine yazıyor; Abidin böyledir işte: Fransızca telafuz edilğinde isminin sonundaki N'nin hakkı yenmesin diye en sonuna bir E eklemeyi adet edindi, öteden beri. Sergi Galerie Vieille Du Temple'da. “Yüzler” sergileniyor. Ağustos 1993'te Abidin'in yazdığıdır: “İki yıldan beri suratlar dizisi sürmekte. Kalabalık çizgiler, ne idüğü belirsiz biçimler, renkler, kederli ya da sevinçli, somurtkan ya da güleç,

karamsar ya da alabildiğine iyimser yüzler. Varla yok arası bir gezinti. İtişe kakışa resimlerime giriyorlar, zorla.” 1993 yazında, Büyükada’da “yaz günü resim” yaptı Abidin. Ve “Biçimden Öte” adıyla Galeri Nev’de meraklılarına sundu:

Yine yüzler var:

İstanbul kalabalığında.

Bir Mayıs İşçi Bayramı’nda halay çeken.

Paris’te Mayıs 1968’de protestocu kararlı topluluklar.

Anlamalı ve bilinçli yüzler:

“Özgürlüğe kavuşmuş, başına buyruk” :

Hat olmuş/ halvet olmuş/ kendinden geçmiş / kapılara dayanmış / kızillara bürünmüş / güzelim yüzler.

Koşun kıyamet çocukları /Abidin’i ve yapıtlarını sahiplenmenin zamanıdır.

Abidin’le her zamankigibi, zaman zaman içinde, çıkıyoruz. Galeri’den : Doğru Cafe Atmosphère’e. Jacques Brel şarkılarıyla karşılıyor: “Beni terketme / Bitmez tükenmez volkan.” Bu türkü Güzin içindir. Abidin namına. Karşımdaki aynada, Abidin, seni izliyorum: İnce ellerin Güzin’in omuzlarında / Güzin’de sevgiyle yüklü gözlerin. Duvarlar / Dualar afişlerle kaplı: Birinde “Doors

of Ireland”, diğesinde “Charlie ‘Bird’ Parker”. İşte caz yakaladı yine bizi!” diyorsun. “Eller yukarı!”

Kapı girişinin sağında, uyuklayan SDF (evsiz-barksız/yersiz-yurtsuz) bizden biri: Isınıyor. Ve belli ki dün gecedен kalmış.

Yanı başımızdaki masada, akşam yemeğini bitirdikten sonra keyifle kahvesini içen Cüce: Hem sanki Toulouse-Lautrec / Hem sanki Fellini'nin bir filminden / çekiminden koşturmuş, Abidin'e “il maestro”nun selamını getirmiş. Abidin gider ayak Usta'ya saygıda kusur etmedi.

Birer kadeh bir şeyler içtikten sonra çıkıyoruz: İki olasılık var: Ya Restaurant-Bar Les Philosophes'a gidilecek. Ya da Rue des Rosiers'deki (Türkçesi: Gül fidanları sokağı: Bakın bu da çok hoş) eşi bulunmaz Yahudi lokantalarından en İstanbulumsu olanında “falafels” yenecek. Ve bir an / veya başka bir an / Abidin, dönecek, gözlerimizin içine bakacak ve hepimize soracak:

“Lütfen söyler misiniz, benden içerü resmin kapısı nerede?”

KAYNAKÇA

ABİDİN DİNO'NUN YAPITLARI

Abidin Dino, 1930'lardan itibaren dönemin dergi ve gazetelerinde karikatür, desen, makale, öykü ve söyleşiler yayınladı. 1930-1939 döneminde yazdıklarından öykü biçiminde olanların birçoğu *Yeditepe Öyküleri* adı altında yayımlandılar.

1938-1993 dönemi yazılarının tümüne yakını da *Kültür, Sanat ve Politika Üstüne Yazılar*'da.

Ancak Abidin'in henüz okuyucusuna ulaşmayan daha pek çok makalesinin bulunduğunu da tahmin ediyorum: Onların da bir gün yayınlanacaklarını umuyorum. Değişik araştırmalarımda bulduklarımı ise zamanı gelince yayınlamayı düşünüyorum.

Burada yazar Abidin'in eserlerini sıralıyorum, yayımlandıkları tarihe göre:

Fikret Muallâ, Cem Yayınevi, İstanbul, 1980. Ara Güler'in "röprodüksiyonları" ile süslenmiş bu kitapta Fikret Muallâ'nın "Yaşamından Fotoğraflar" ile "Fikret Muallâ'nın iki yazısı" sayesinde bu ünlü ressamımızın hayatını daha iyi anlama olanağı buluyoruz. Abidin'in ne kadar iyi bir İstanbul yazarı olduğunu da. Bu kitabın yeni baskısı Dünya yayıncılık tarafından 2006'da yayınlandı. Ancak yeni baskıda röprodüksiyonlar ve Muallâ'nın makaleleri bulunmuyor. Yazık olmuş.

Acıyı Çizmek, Ada Yayınları, İstanbul, 1981. Bu kitabın İngilizcesi *Drawing Pain* başlığıyla yayınlandı. Abidin, bir giriş niteliğindeki "Sunu Gibi"de, 1967'de Montpellier'de Saint-Charles Hastanesi'nde ve daha sonra Cannes-Vallauris'teki Sanatoryum'da geçirdiği hastalık günlerini anlatıyor. Sonra o günlerin anılarını çiziyor. Bu çalışmasının İngilizcesi *P Art and Culture Magazine*'in "Medicine in Art" özel sayısında yayınlandı: Sayı:14, ilkbahar 2007, s. 78-91: Son derece kaliteli röprodüksiyonları bir içim su. Aklınızda bulunsun.

"İstanbul et les poètes", *Europe*, Sayı: 655-656, Kasım-Aralık 1983. "Litterature de Turquie" başlığıyla özel sayı olarak sunulan derginin kapağı Abidin'dendir. Abidin'in birkaç deseni süslüyor dergiyi. Abidin'in Nâzım

Hikmet'ten birkaç çevirisi de yer alıyor. Abidin ile Güzin Dino olmasaydı böyle bir özel sayı hazırlan(a)mazdı.

El, Galeri Nev, Ankara, 1984. Bu yapıt aynı isimle Norgunk Yayıncılık tarafından birkaç kez basıldı. Bende örneğin 2003 ve 2004 baskıları bulunuyor.

Bu Dünya, Galeri Nev, Ankara, 1986. Abidin'in Mayıs 1986'da Galeri Nev'de açılan sergisinden seksen kadar röprodüksiyonunu içeriyor. Ferit Edgü kitabın metnini "Resmin Anları" başlığı altında sunuyor. Metnin İngilizcesi *This World. Moments of Painting* başlığıyla yapıtta yer alıyor.

"*Yeni Gündem* Abidin Dino ile telefonda konuştu". Söyleşi: "Soyutla somutun sınırında: 'Bu dünya bir gelindir...'", *Yeni Gündem*, Sayı: 11, 19 Mayıs 1986, s. 61.

"Arif Dino", *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1988.

"Sait", Sait Faik'in Sabri Esat Siyavuşgil tarafından Fransızcaya çevrilen *Un Point Sur La Carte* (Souffles

Yayınları, Paris, 1988) isimli yapıtının önsözü için yazılan makale.

“Les Ostrorogs, côte d’Asie” *Autrement*, Mars 1988.

Le Mausolée du Maître Blanc, Fata Morgana Yayınevi, 1988. Abidin bu kitabı dostu ve Fransa’da tanınan şair ve radyo sunucusu André Velter ile hazırladı.

“Oktay Rifat’ın üç dizesi”, *Gösteri*, Sayı: 92, Temmuz 1988, s. 5.

Mains, Fata Morgana, Montpellier, 1989. Türkçesi *Eller* adıyla yayınlandı: Ada Yayınları, İstanbul, 1991. Kitab, 1989’da vefat eden Abidin’in kadim dostu “Nesuhi Ertegün’ün anısına” adanmıştır.

Antibes Resimleri ve Pencereleler, Galeri MD Yayınları, İstanbul, 1989.

Çiçekleme, Galeri Nev, Ankara ve İstanbul, 1990. İki ayrı serginin katalogunu oluşturan yapıt, Yaşar Kemal’in,

“Anadolu çiçekleri ve Dinonun çiçeklemesi” başlıklı takdim yazısıyla Toroslar rüzgarının Çukurova’da ve başka mekanlarda nasıl estiğine tanıklık ediyor.

“İmgeler salgını”, Abidin bu başlıklı sunu yazısını dostu Şakir Eczacıbaşı’nın 18 Nisan- 20 Mayıs 1990 arasında düzenlenen fotoğraf sergisi için kaleme aldı: Galeri MD, İstanbul,1990. Katalogda bu metnin İngilizcesi “*A Cluster of images*” başlığıyla yer alıyor.

Le Pera Palace, Fata Morgana, Montpellier, 1991. Türkçesi Samih Rifat’ın mükemmel çevirisiyle 1994’te Ada Yayınları tarafından *Pera Palas* adıyla okuyucuya sunuldu.

“Selçuk Milâr’ı tekrar görmek yok artık”, *Arkitekt*, Aylık Mimarlık ve Kent Yaşamı Dergisi, Sayı: 3, Mart (?) 1991, s. 49-51.

“Timbres-Poste-Poètes: Société Secrète”, *Faites Enrer L’Infini*, Sayı: 11, Haziran 1991, s. 2-3.

Abidin Heykelcikleriyle, Arkeon Sanat yayınları, İstanbul, 1991.

Abidin Dino ve Yaşar Kemal: *Visages Pile ou Face* (Fransızcaya çeviren: Güzin Dino), Fata Morgana, Montpellier, 1992. Bu kitap 1994'te *Yüzler* adıyla Ada Yayınlarınca yayınlandı.

“Mimar Sinan'a yaraşır anıt-kitap”, *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1992.

“Eski bir resme bakarken”, *Artist Plastik Sanatlar Dergisi*, Eylül-Ekim 1992, s. 42.

Mübin Orhon,Galeri Nev'in Kasım-Aralık 1992'de Ankara ve İstanbul'da düzenlediği Mübin Orhon sergisi için aynı adla çıkardığı kataloga Abidin'in katkısıdır bu: 1950'lerin başındaki ve hemen sonrasındaki Paris havasını tenefüs etmemizi kolaylaştırır. İlaç niyetine. Ankara, İstanbul, 1992.

Ak La Ka Ra, Galerî Nev, Ankara ve İstanbul,1993.

Biçimden Öte, Galeri Nev, Ankara ve İstanbul, 1993.

Oluşum / Genese dergisinin Abidin Dino özel sayısı olarak çıkardığı Kasım-Aralık 1993 tarihli sayısı. Bu sayıda Abidin'le yapılan bir söyleşiye de yer veriliyor. Bu sevimli derginin Türkçe ve Fransızca olduğunun da belirtilmesi gerekiyor burada.

İşkence. Torture, Türkiye İnsan Hakları Vakfı ile Galeri Nev'in ortak yayını, Ankara, 1994. Yavuz Önen'in "Önsöz"ü ve Ali Artun'un "Sunuşu" ile ve her ikisinin de İngilizcesi de cabası.

Abidine, Abidin'e dostlarından Armağan, Abidin'in beş deseniyle, Dumerchez Yayınları, Creil, 1994.

Kısa Hayat Öyküm, YKY, İstanbul, 1995. İkinci bası: Adam Yayınları, İstanbul, 2000. Bu kitabın birinci bölümü Abidin'in kaleminden çıkmıştır. İkinci bölüm ise, 1990'da Abidin'in Andre Velter'le *France Culture Radyosu* için yaptığı uzun söyleşinin ses alma cihazından çevirilmesinden oluşturulmuştur. İkinci bölümün

girişinde çevirinin “eksiksiz” olduğunun belirtilmesine karşın, Abidin’in söylediklerine “ekler” yapılmıştır ve maalesef birçok isim yanlış vardır. Dahası telafuz edilenlerin yanlış anlaşılmasından ve yanlış çevirilmesinden ve /veya yanlış yazılmasından da kaynaklanan bir dizi hata da var. Ve maalesef bu bölümü Abidin’e mal etmek biraz ayıp olmaktadır. Burada sadece bir örnekle yetineceğim: 1950’lerde Paris soyut resim dünyasının “kraliçelerinden” İris Clert’in (Soyadının okunuşu: KLER) ismi başından sonuna kadar dikkatinizi rica ediyorum İris CLAIRE (Claire Fransa'da genel olarak isim olarak bayanlara verilir ve okunuşu KLER'dir) olarak yazılmıştır. Ne önemi var demeyin lütfen. Gerçek ismiyle İris Athanassiadis, sadece Abidin açısından değil, 1950’lerdeki birçok başka sanatçımız için de son derece önemli bir isim, bir kişidir. Buna benzer daha bir dizi yanlış maalesef kitabın ikinci baskısında da düzeltilmeyince, kimi ciddi yanlışları ve eksikleri, kitabın yapılacak yeni baskısında dikkate alınması umuduyla “Abidin Dino’ya saygı” başlıklı ve Ocak 2002’de *Yazın* dergisinde yayınlanan bir makalemde belirttim. Bu makaleyi *Abidin Dino ile Söyleşiler. Yazılar: Hayat ve Sanat* isimli kitabımda (Pêrî Yayınları, İstanbul, 2006) bir kez daha sundum: s. 135-141’de. Umarım bu defa yanlışları adı geçen ikinci bölümü sesaygıtından “çözenin” ve diğer “ilgililerin” dikkatinden kaçmaz. Bu, bir polemik konusu değildir. Olmamalıdır. Ve geçikilirse

bir kez daha Abidin'e çok ayıp olacaktır. Herkes, hepimiz hata yapabiliriz, önemli olan hatada ısrar etmemektir. Umarım bu dostluk mesajım ulaşır adresine.

Kel, Verese, Adam Yayınları, İstanbul, 1996. Bu,1944'te yayınlanır yayınlanmaz Bakanlar Kurulu kararıyla toplatılan *Kel*'in ikinci baskısıdır, *Verese* ise ilk kez ve *Kel* ile birlikte böyle yayınlandı, toplatılmadı.

“Tzara ve Nâzım” (Çeviren: Samih Rifat), *Adam Sanat*, Kasım 1998, s. 30-31.

Sinan, YKY, İstanbul, 1999.

Bir Usta, Bir Dünya: Abidin Dino, bu adla açılan serginin katalogu. Yapı Kredi Kültür Merkezi, İstanbul, 1996. Yaşar Kemal'in “Mutluluğun resmini yapan adam: Abidin Dino”, Enis Batur'un “Daha dün”, Vedat Günyol'un “Abidin Dino'nun kıyıcığında” başlıklık katkılarıyla Abidin'in birkaç çocukluk anısı ve Nâzım Hikmet'in bir şiiriyle ve birçok görsel malzemeyle zengin bir kaynak.

Abidin Dino, Üç Şehir, Yapı Kredi Kültür Merkezi, İstanbul, 1996. Ferit Edgü, “Üç kentin bir ressamı”

başlıklı sunusuyla Abidin'in Antibes (1954-1961), İstanbul (1967-1977), Paris (1983-1984) resimlerini anlatıyor.

A'dan Z'ye Abidin Dino, derleme ve metin: Zeynep Avcı, YKY, İstanbul, 2000. *Kısa Hayat Öyküm'e* gönderme yapılan birçok "madde"de bu kitabın ikinci bölümünde yer alan ve yukarıda kısmen değindiğim hatalar ve eksikler aynen sürdürülmüş. Örneğin İris Clert yine İris Claire olarak yazılı. Jean Lods Jean Lodz olmuş. "Roma" maddesindeki isimlerin tümüne yakını yanlış. Tarihler konusunda çok açık hatalar var: Örneğin "Altıok, Metin" maddesinde Abidin'in "1971'de Ankara'ya gittiğinde (...) Metin'in iki yaşındaki kızı Zeynep'in resmini yaptı" deniyor (s. 27). Oysa hemen orada sunulan "resim"de, Abidin'in kendi eliyle yazdığı ismi ve şu tarihi okuyabiliyoruz: "Zeynep, Nisan 1970". Güzin Dino tarafından gerçekleştirilen ve tamamen o günlerde sadece kendi hoşuna gidenlere öncelik verdiği ama Abidin'in "dostları, arkadaşları, tanıdıkları olarak" tanıtılanların "seçimi" son derece sübjektif, dışlayıcı ve giderek komikleşen bir anlayışsızlık örneği. Seçilenler arasındaki "denge" partizanca ve genel olarak fena halde bozuk: Örneğin Abidin'in yaşamında son derece önemli bir rolü olan Tzara için 15 evet onbeş satır ayrılmış, ve daha ilginç bu satırların onbeşinden onunun Abidin'in

daha önce enaz on kez yazdığı ve/veya söylediği satırlar olması. Abidin'in 1989'dan itibaren Paris'teki galerisi ve galerinin sahibi için sadece yedi satır. Dahası bu "maddeyi" bulmak için "V" harfini aramanız gerekecek: "Vieille du Temple (Galeri)" diye sunulduğundan. "Ünlü belki ama meçhul" denilebilecek kimi "kahramanlar" için ise bir sayfa ayrılmış. Ama Abidin'in Leyla Ablasının oğlu, doğumundan itibaren Abidin'le Abisiymiş gibi ilişkiler içinde olmuş, yıllarca Leyla Abla'nın evinde aynı odayı paylaşmış Rasih Nuri İleri'ye hiç haketmediği bir biçimde adaletsizce davranılmış: Buraya Rasih Nuri İleri konusunda yazılanı aynen aktarıyorum:

"İleri, Rasih Nuri

Leyla İleri'nin, yani Abidin'in ablasının oğlu."

Tek satır. Evet tümü tamamı hepsi bu kadar. Son derece ayıp. Rasih Nuri İleri'nin Abidin'in yaşamındaki yeri çok daha fazlasını hakediyor muhakkak. Başka örnek vermeyeyim, durum anlaşıldı sanıyorum çünkü. Karar: Bu sözlük Abidin'e layık değil. Yazık olmuş.

Kültür, Sanat ve Politika Üstüne Yazılar, Adam Yayınları, İstanbul, 2000. Derleyen ve yayına hazırlayan: Turgut Çeviker. Çeviker'in bu çalışma için gösterdiği olağanüstü çaba bütün teşekkürleri hak ediyor.

Kızılbaş Günlerim, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Nâzım Üstüne (Fransızca metinleri çeviren: Aykut Derman), YKY, İstanbul, 2001. İkinci baskısını Sel yayıncılık 2006'da sundu.

“Bir Desen Ustası”: Abidin Dino. Altmış Yılın Desenleri (1930-1990), Garanti Sanat Galerisi, İstanbul, 2001.

Yeditepe Öyküleri, (Yayına hazırlayan: Mürşit Balabanlılar), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

Abidin Londra'da Dünya Kupası Maçlarını Filme Alırken, YKY, İstanbul, 2002.

Ne Güzel Çocukluktu, Adam Yayınları, İstanbul, 2002.

Hommage à Abidin Dino (1913-1993), Elele-MCT Yayını, Paris, 2003.

Güzin Dino-Abidin Dino Mektupları (1952-1973), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004. Belli ve sıkı bir ön-elemeden sonra seçilmiş mektuplardan oluşuyor. Bu mektuplardan “tarihsiz” olanların zaman zaman gelişi güzel sıralanması nedeniyle aktarılanların anlaşılması zorlaşıyor. Öte yandan kimi isimler yanlış yazılmış. Mektuplardan yani tanımı gereği yazılı olan kaynaklardan nasıl bu tür yanlışlar çıkabileceğini, çıkarılmış olmasını anlayamadım. Bir örnek vereyim: Abidin ve Güzin’in 1950’lerin ikinci yarısından itibaren neredeyse her gün birlikte oldukları, uzun zaman 13, Quai Saint-Michel adresinde komşu olarak yaşadıkları ve birçok yaz dinlencelerini birlikte geçirdikleri ressam ve heykeltıraş Cecil (Michaelis) ismi sistemli bir biçimde CECİLE diye yazılıyor. Cecil isimli İngiliz ve uzun zaman Paris’te yaşayan kişi Lil Michaelis’in kocasıdır, Cécile ise bayan ismidir. Bu yanlış böylece düzeltilmiş olalım. Diğerleri için ya sabır!

“Hoş geldin memleketine, Jak”, *Agos*, 26 Mart 2004, s. 12.

Gerilla Desenleri, Rasih Nuri İleri’nin sunduğu “metin”, bu desenlerin macerasını anlamamıza yardımcı oluyor. Ancak bir şey gözden kaçmamalı: Bu desenlerin bir

bölümü belki, belki değil mutlaka 1941'de yapılmış olabilir. Ama birçoğu da Paris'te 1960'ların başında çizilmiştir. Nitekim dikkatli bir göz tarafından veya Abidin'in bir terimini kullanmak istersek "gören göz için" bu hemen farkedilecektir: Çizgiler farklı. Dahası Abidin'in imzası farklı. Nihayet bu desenlerin bir bölümü 1964'te Fransız Komünist Partisi'ne yakın, yarı veya açık yayın organlarından *Nouvelle Democratie* isimli yayın organında yayınlanmak için yaratıldılar.

Ölüm mü? Ne Buluş!, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2004. Bu kitapta Abidin'in ölüm konusundaki son derece önemli ve birçok açıdan felsefî unsurlar taşıyan düşünceleri yer alıyor. Son demlerinde çizdiği yedi desen de bulunuyor. Bilhassa tavsiye ederim. Çabuk okunan ama asla unutulmayan kitaplardan.

Abidine, Galerie Vieille du Temple, Paris, 2005. Yaşar Kemal'in "Abidine Dino: Un novateur ou un amoureux de la nature" başlıklı takdimi (Güzin Dino çevirisiyle elbette) yer alıyor. Abidin'in *Ölüm mü? Ne Buluş* isimli "günlüğünden" bir parça da sunuluyor. Abidin'in kısa özgeçmişi ve sergileri ile kitaplarına ilişkin bilgiler de.

“ ‘Üç bilinmeyenli eşitsizlik sistemi’ : Yılmaz Güney”, *Sözçükler*, Sayı: 3, Eylül-Ekim 2006, s. 57-58. Samih Rifat'ın çevirdiği metnin Fransızcası, 1996'da Paris'te, Le Centre Georges Pompidou'da düzenlenen “*Le Cinema Turc*” isimli toplu film gösterisi vesilesiyle aynı isimle yayınlanan kitaptan alınmış. Kaynak dergide belirtilmiyor. Bu boşluğu böylece doldurmuş olalım.

DİĞER KAYNAKLARDAN SEÇMECE

Halide Edip Adivar: “Emin Efendi Lokantasında”, *Akşam*, 29 Nisan 1939.

Esin Afşar: *Anılar Yanıltır mı?*, Arion Yayınevi, İstanbul, 1995. (Kitabın kapağında Abidin'in 1970'de yaptığı “Şarkı söyleyen Esin Afşar” deseni var.)

Kemal Ahmet: *Sokakta Harp Var*, ikinci baskı, Habora Yayınları, İstanbul, 1970. Hüseyin Avni Şanda'nın önsözünü yazdığı kitapta, Kemal Ahmet'in hayatına dair bilgiler de var.

Fusun Akatlı: “Dino'lara keyifli bir yolculuk”, *Cumhuriyet*, 15 Haziran 2000.

Fusun Akatlı: “Ressamın öyküleri”, *Radikal Kitap*, 13 Aralık 2002. Akatlı, *Felsefe Gözlüğüyle Edebiyat* isimli kitabında (Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2003) “Yeditepe Öyküleri” başlığıyla bu yazısına yer veriyor: s. 79-81.

Melih Cevdet Anday: *Rahatı Kaçan Adam*, birinci baskısı: 1946. İkinci baskısı: Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1961. Kapağı Abidin Dino'dandır. Her iki baskısında da aynı kapakla yayınlandı. Bu kitabın Fransızca çevirisi Arfuyen Yayınları tarafından *L'Arbre qui a perdu la quiétude* başlığıyla yayınlandı. Henüz göremedim. Bilginiz olsun diye burada sözünü ediyorum.

Melih Cevdet Anday: *Akan Zaman Duran Zaman-1*, Adam Yayınları, İstanbul, 1984. Başlıkta birinci cilt izlenimi veren numaranın varlığına rağmen maalesef ikinci cildi henüz çıkmadı. Kimbilir belki Anday'ın "kağıtları" arasında ikinci cilde ilişkin bir şeyler vardır? Ne kadar iyi olur varolanların yayınlanması.

Anday'ın pek çok şiir kitabı bulunuyor. Onları burada tek tek tanıtıyorum. Ancak hiç olmazsa birini zikretmeliyim: *Kolları Bağlı Odysseus*, Adam Yayınları, İstanbul, 1985.

Mehmet Basutçu: "Kalabalığın nereye gittiğini Abidin de bilmiyor", *Cumhuriyet*, 29 Kasım 1992.

Enis Batur: “Nece, ‘Yeni Şiirler’de atmasofer ve zaman hareketleri”, *Adam Sanat*, Mart, 1999, s. 24-31.

Mihri Belli: *İnsanlar Tanıdım*, 1990’da, önce Milliyet Yayınlarıncı iki cilt olarak ve *Mihri Belli'nin Anıları* üst başlığıyla yayınlandı. Daha sonra Doğan Kitap tarafından ve yine iki cilt olarak 1999’da.

Mihri Belli: *Hapishaneden Çizgiler*, Leman Yayınları, İstanbul, 2005.

Sevim Belli: *Boşuna mı Çiğnedik*, Cadde Yayınları, İstanbul, 2006.

Arif Dino: *Çok Yaşasın Ölüler*, Adam Yayınları, İstanbul, 1985. Bu yapıtta Abidin’in “Arif Dino için” başlıklı giriş yazısı yanında Rasih Nuri İleri’nin iki tanıtım yazısı ve Şevket Rado’nun Arif Dino ile yaptığı ve 19 Eylül 1940’da *Akşam* gazetesinde yayınlanan söyleşisi yer alıyor. Bu söyleşisinde Arif Dino’nun “şiir ifrazattır ve aklın sıhhati için lâzımdır” demesi o günlerde epey tartışma yaratıyor.

Arif Dino: *Yüz*, Galeri Nev, 1985. Bu kitapta Abidin'in, ağabeyinin sanatını anlatan bir giriş yazısı ile Rasih Nuri İleri'nin dayısının hayatını özetleyen bir yazısı yer alıyor. Daha sonra Norgunk Yayıncılık tarafından yeni baskısı yapıldı: Örneğin 2003'te.

Güzin Dino: *La Genèse du Roman Turc au XIXe siècle*, Publications Orientales de France, Paris, 1973.

Güzin Dino: "Sabahattin Eyüboğlu ve Türkiye'de çeviri hareketleri" (Fransızcadan çeviren: Özdemir İnce), *Türk Dili*, 1 Temmuz 1978, s. 104-111.

Güzin Dino: *Gel Zaman Git Zaman*, Can Yayınları, İstanbul, 1991.

Güzin Dino: "Yaşar Kemal", *Yaşasın Edebiyat*, Ağustos 1998, s. 20-21.

Güzin Dino: "Arkadaşım Azra", *Cumhuriyet Dergi*, Ağustos 2002.

Charles Dobzynski: "Les trois bonheurs d'Abidine",
Faites Entrer L'Infini,

Haziran 1991, s. 20 ve 17. Makale s. 20'de başlıyor
s.17'de devam edip, bitiyor.

Refik Durbaş: *Ahmed Arif Anlatıyor. Kalbim Dinamit Kutusu*, ikinci baskı, Piya Kitaplığı, İstanbul, 1997.

M. Şehmus Güzel: "1936 Fransa'sı, Matignon anlaşması
ve sonrası", *T.C. Çalışma Bakanlığı Dergisi*, Ocak-Nisan
1979, s. 67-92.

Abidin Dino ve dönemleriyle ilgili makale ve kitaplarımı
da burada sunayım :

"Abidin Dino ile Kont Leon Ostrorog'dan Şeng Çeng'e",
Tarih ve Toplum, Temmuz 1991, s. 36-41.

"Babadan oğullara Ostrorog'lar", *Tarih ve Toplum*,
Ağustos 1991, s. 9-14.

“Profesör Şeng Çeng/Filozof Şeng Çeng: ‘Bütünleşme’ militanı”, *Tarih ve Toplum*, Eylül 1991, s. 17-22.

“Abidin Dino ile ‘Eller’ üzerine söyleşi”, *Argos*, Aralık 1991, s. 107-120.

Türkiye’de İşçi Hareketi (Yazılar-Belgeler), Sosyalist Yayınlar, İstanbul, 1993.

İnsan Yılmaz Güney, Kaynak Yayınları, İstanbul,1994. Kaynak yayınları bu kitabın ikinci baskısını 2013’te okuyuculara yeniden sundu.

Türk Usulü ‘Demokrasi’, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1997.

“Bilim adamıydı”, *Yazın* (Almanya ve Türkiye’de yayınlanan dergi), Sayı: 81, Mayıs 1998, s. 23-25. (Pertev Naili Boratav’ın anısına hayatını özetlemeye çabalayan bir denememdir.)

“Yaratmak için yaşamak”, *Yeni Zamanlar* (Almanya), Eylül 1999, s. 65-66.

“Abidin Dino'ya saygı”, *Yazın*, Ocak 2002, s. 17-19.

“Abidin Dino'dan *Kızılbaş Günlerim*”, *Yazın*, Ocak 2002, s. 9.

“ ‘İkamete memur’ Abidin Dino”, *Yazın*, Mayıs-Haziran 2004, s. 28-29.

“Abidin Dino'dan: ‘İbrik deyip geçme!’ ”, *Yazın*, Sayı: 106, Ocak-Mart 2005, s. 24-25.

“Bu kaçınıcı geliş böyle Abidin?”, *Esmer*, Aralık 2005, s. 37.

“Bir mektub”, *Güney Dergisi*, Sayı: 39, Ocak-Mart 2006, s. 6.

Remzi: Hayat Renk Işık, Kendi Yayınım, Mersin, 2006.

Gurbette Bile Bir Gökyüzü Varmış, Pêrî Yayınları, İstanbul, 2006.

Abidin Dino İle Söyleşiler. Yazılar: Hayat Ve Sanat, Pêrî Yayınları, İstanbul, 2006.

“Selamlar Abidin Dino'ya”, *Yoğunluk* (Ankara'da yayınlanan aylık dergi), Sayı: 12, Aralık 2006, s. 6-8.

“Abidin Güzin'le setüstü'nde”, *Sözçükler* (İstanbul'da yayınlanan dergi), Sayı: 5, Ocak-Şubat 2007, s. 111-117.

“Abidin Dino: İki arada bir Paris'te”, *Yazın*, Sayı: 112, Haziran-Ağustos 2007, s. 6-9.

“Abidin Dino ile söyleşiler ve yazılar”, *BH Sanat* (Adana'da yayınlanan dergi), Sayı: 5, Ağustos-Eylül 2007, s. 94-95.

“Ardıçkuşu'na Paris mektubu”, *Ardıçkuşu* (Adana'da yayınlanan dergi), Sayı: 102, Eylül 2007, s. 20-21.

Abidin Dino 1913-1993, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.
Üç ciltlik, 1250 sayfalık ömür törpüsü çalışmam.

Fahri Petek: Bir Hayat Üç Can, TÜSTAV, "Sarı Defter"
dizisi, İstanbul, 2009.

Fransa: Mayıs 68, Kibele Yayınları, İstanbul, 2010.

Felsefe Üzerine, Kardelen Yayıncılık, İstanbul, 2011.
Abidin Dino ile uzun söyleşinin, "Bende yalnız bilinçaltı
değil bilinçüstü de var" başlığıyla, yer aldığı kaynak.

Orhan Kemal: *Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl*, Sosyal
Yayıncılık, İstanbul, tarihi yok. Ancak, Orhan Kemal'in
kitabını 2 Haziran 1965'te, "Güzin ve Abidin Dino'lara
her zamanki sevgilerimizle. Ev halkı adına" diye yazıp
imzalayarak gönderdiğini dikkate alırsak, büyük
olasılıkla 1965'de yayınlanmış olmalı.

Yaşar Kemal: *Zulmün Artsın, Yazılar, Konuşmalar*,
hazırlayan: Alpay Kabacalı, ikinci basım, Can Yayınları,

İstanbul, 1996. Bu kitapta Yaşar Kemal'in "Abidin Dino'ya mektup" başlıklı makalesi de yer alıyor.

Yaşar Kemal: *Ağtlar*, Adana Halkevi Yayınları, 1943.Yeni baskısı: YKY, 2004.

Şükran Kurdakul: "Hapisten Bâbıalı'ye", dizi yazı, *Cumhuriyet*, 12-20 Ağustos 1992.

Fikret Muallâ: *Albastı Defteri*, YKY, İstanbul, 1995.

Fikret Muallâ: *Dostlara Mektuplar*, YKY, İstanbul, 1995.

İlhan Selçuk'tan üç makale:

"Abidin Dino", *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1986. Bu makale 1 Ekim 1986 tarihli *Milliyet Sanat*'ta da (s. 40) yayınlandı.

"Abidin Dino Rumelihisar'da ...", *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1993.

“Güneş rengi bir yığın yaprak...”, *Cumhuriyet*, 13 Nisan 2004.

Luda ve Jean Schnitzer: *Youtkevitch ou La Permanence de L'Avant-Garde*, L'Age d'Homme Yayınları, Paris, 1976.

Taha Toros: “Abidin Dino”, *Tarih ve Toplum*, Ocak 1994, s. 28-34.

Mina Urgan: *Bir Dinozorun Anıları*, YKY, İstanbul, 1998.

Müzehher Vâ-Nû: *Bir Dönemin Tanıklığı*, Cem Yayınevi, İstanbul, tarihi yok.

Sabetay Varol: “Abidin Dino'nun iki sergisi de dünyaya övgü: ‘Benim çıplaklarıma kimse birşey demez’”, *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1986.

BELGESELLER

Abidin Dino üzerine birçok belgesel film yapıldı. Abidin değişik radyo programlarına katıldı, sohbetlere de. Televizyon programlarına da. Bunlardan bir seçkiyi burada sunuyorum:

Tayfun Altınok: *Abidin*, 45 dakika, Aralık,1992.

Çoşkun Aral: *Merhaba Abidin / Salut Abidin*, 40 dakika, 2004.

Enis Batur, Samih Rifat: *Abidin Belgeseli*, 20 dakika, Simurg, Aralık 1992'de çekildi, 1994 başında gösterildi.

Adnan Benk: *Abidin Dino ile Söyleşi*, TRT-2'deki "Her Açıdan" programında, 20 dakika, Mayıs 1993.

Canan Gerede: *Mutluluğun Resmini Yapabilir misin Abidin?*, 35 dakika, 1989.

Sözlü Tarih, Tarih Vakfı'nın bu isimli programında Güzin Dino ile yapılan sohbet.

André Velter: *Franca-Culture Radyosu*'nda "Voix Nue" programı için Abidin Dino ile uzun bir sohbet gerçekleştirdi: Önce 7, 8, 9 ve 10 Ocak 1992'de yayınlandı. Abidin'in vefatı sonrasında onu anmak için bir daha dinletildi: 3, 4, 5 ve 6 ocak 1994'de.

ABİDİN DİNO VE GÜZİN DİNO İLE KARŞILIKLI GÖRÜŞMELERİM VE SÖYLEŞİLERİM

Abidin Dino ile 1983'ten 1993'e on yıl boyunca düzenli olarak görüştüm: Onbeş günde bir. Bazen daha sık aralıklarla. Bütün görüşmelerimiz, sohbetlerimiz sırasında dünya kadar şey konuştuk. Kimi zaman ayrıldıktan sonra, ev-atölyeden çıkar çıkmaz girdiğim bir kahvede veya dönüş yolunda, metroda, notlar aldığım oldu. Kimi zaman ise yayınlanmak üzere yaptığımız konuşmaları seskayıt aygıtına aldım. Daktiloya çektikten sonra Abidin'le birlikte okuduk ve birlikte düzelttik, "Tamam oldu" kararını vermemizden sonra yayınladım.

Değişik dergilerdeki söyleşilerimizin yitip gitmemeleri ve kolayca başvurulabilececek bir kaynak olması umuduyla *Abidin Dino ile Söyleşiler. Yazılar: Hayat ve Sanat* başlıklı bir kitapta topladım: Pêrî Yayınları, İstanbul, 2006. Abidin'le yaptığım söyleşilerden birkaçı hem bu kitapta hem de kasetlerde.

Pek çok karşılıklı görüşmemizde tanıklığıyla, anlattıklarıyla birçok konuda tamamlayıcı bilgiler sunan, kimi alanlarda bilinmeyen şeyleri anlatarak Abidin Dino'nun yaşamını daha yakından görme olanağı veren Güzin Dino da son derece önemli yardımlar yaptı. Güzin, 30 Mayıs 2013'te aramızdan ayrılana kadar, Abidin üzerine bütün çalışmalarımın

neredeysse başından sonuna, fotoğraflar, belgeler (örneğin Abidin'in pasaportunu, nüfus cüzdanını, veya bizzat kendisinin "kağıtlarını", vb.) göstererek, hediye ederek desteğini hiç bir zaman esirgemedi.

Abidin gibi Güzin de çok sayıda dergi, gazete, katalog, afiş ve kitap hediye etti.

Gazete dediğim, en başta yıllardır Abidin'in ve Güzin'in abone oldukları *Cumhuriyet*'i anmalıyım. Güzin, bana göre, hiç birşeyden etkilenmezdi, ama İstanbul'dan gazetesi gelmezse ve *Cumhuriyet*'ini okumazsa o gün kendisini iyi hissetmezdi. Sonuna kadar *Cumhuriyet* onun günlük ilacıydı: Her öğünde birer tatlı kaşığı. Bir de kaçınılmaz olarak *Le Monde*, öğleden sonra kahve niyetine.

Abidin'in ve Güzin'in bana verdikleri dergilerin ve gazetelerin tümünü saklayamazdım: Onları tarayıp, işime yarayacakları aldıktan, kesip arşivledikten sonra elemek zorundaydım. Ama yine de sayısız dergi ve kitap, Abidin'den ve Güzin'den birer anı-armağan olarak kitaplığımı süslemeyi sürdürüyor. Bu kitapların birçoğu imzalıdır da. Abidin'e ve/veya Güzin'e imzalayıp kitaplarını hediye eden kimi yazarın eserleri bende şimdi.

Güzin Dino ile Abidin hayattayken birlikte yaptığımız sohbetlerimiz oldu, ama özellikle Abidin'in bizi

terketmesinden sonra, 1994'ten 2013'ün ilk aylarına kadar, hesabı kolay tamı tamamına yirmi yıl boyunca, düzenli olarak görüştüm. Hemen hemen her görüşmemizi kasete kaydettim. Yirmi yıllık görüşmelerimizin, söyleşilerimizin sadece tarihlerinin dökümü birkaç sayfayı dolduracak ölçüde. O nedenle bu dökümü burada yapamıyorum. Kimbilir belki bir gün Güzin'in hayatını yazdığımda takdim olanağı bulurum. Kimbilir?

BİTİRMEK : GÜZİN'LE

Güzin'dir konuşan :

“Çok değiştim değil mi ?”

“Ne kadar zayıfladım n'est-ce pas ?”

“Her şey için çok teşekkür ederim. Tekrar görüşürüz. Kusura bakmayın ...”

Güzin'in 1971'den itibaren Abidin'le paylaştığı ve son yirmi yıldır Abidin'in, Nâzım'ın, Münevver'in, Arif'in, Avni'nin, Fahri'nin, Behlül'ün, ana ve babasının ve diğerlerinin anılarıyla başbaşa yaşadığı ev-atölyenin kapısını kapıyorum.

Koridorda in cin top oynuyor. Sağlı sollu, karşılıklı, altı kapı var, altısı da kapalı.

Önce Abidin ayrıldı aramızdan. Yirmi yıl oluyor. Sonra Güzin. Bugün asansörde ben tek başımayım. Yarın asansör bomboş kalacak. Bomboş. Bundan eminim. Bu kesin. Biz gidiyoruz, gideceğiz o kalacak. Ben de sıram gelince gitmiş olacağım çünkü.

Henüz değil.

Nitekim giriş katına vardım. Asansör, ince ve yıllar öncesinden ve konuşmaya başlamasından bu yana

“Christine” ismini taktığım kadın sesiyle yeniden söze giriyor ... Sus diyorum Christine sus, derdim büyük. Canım sıkkın. Öfkeliyim. Dertliyem.

Çıkıyorum asansörden. Giriş katında, asansörden hemen birkaç adım ötede, sağda posta kutuları. Güzin artık akşam üzeri, saat dört veya beşe doğru, minik minnacık adımlarıyla ve o hep genç kız edasıyla inip Le Monde’unu coşkuyla alamayacak. Alıp haberlere dalamayacak. “Dünyanın durumu çok kötü. Bizimki daha kötü. Neydi bizimkinin adı ? Hani şu ülkemizi yönetenin ismi ?”

Binadan çıkıyorum. Avludayım. Daha birkaç yıl önce Güzin alışveriş dönüşü avluda top oynayan çocukların meşin yuvarlığı havadan kendisine doğru gelince, şöyle bir yükselip harika bir kafa vuruşuyla “ağları havalandırmış”, acaip alkışlanmıştı. Bunu bana birkaç gün sonra şenlikler içinde anlatmıştı. O gün çok gülmüştük, her zamankinden biraz daha fazla ve çok neşeli bir günümüzün şirin öğleden sonrasını birlikte geçirmiş, beşe doğru çayımızı içmiştik. Yanında Güzin’cik lezzetli ve bizim çay saatimiz için özel olarak almış olduğu bişeylerle.

O top şimdi üzgün, Güzin’i yakından tanıyan mahallenin çocukları da : “Madame Dino artık yok” çünkü. Evet kardeşlerim “Madame Dino n’est plus.” Güzin aramızdan ayrıldı. Takımımız artık bir eksik çıkacak maçlara. Ama

yine de kazanacağız tek tek maçlarımızı, çünkü ne taktikler vermişti bize. Ne taktikler. Anlatamam.

Birkaç adım daha, avlu kapısını açıyorum. Sokaktayım. Rue de l'Eure kadim sokak. Artistler sokağı. Artistler ve atölyeler.

Yürüyorum. Anılar peşimi bırakmıyor. Alésia taraflarına varıyorum farkında bile olmadan. Abidin ve Güzin, Münevver, Pertev Naili Boratav, Hayrunissa Hanım, Avni Arbaş, Henriette, Fahri Petek, Neriman Hanım, Altan Gökalp, Stefan Yerasimos, Semih Vaner ve daha niceleriyle yürüyorum. Nâzım Hikmet te katılıyor yürüyüşümüze ve "Safları sıklaştıralım çocuklar" diyor. Şair Baba'ya sarılıp kalıyoruz Güneş'e bakarak. Bu işe Güzin çok şaşırıyor ama belli ki çok mutlu. Çünkü Nâzım'ı Güzin kadar seven de az bulunur hani. Güzin için bir Abidin, bir Nâzım, bir de "Yaşar".

1900'lerden, 1920'lerden, 1940'lardan, kimi için 1940'ların sonundan beri süren bir yürüyüştür bu ve ne zaman biteceğini de kimse bilemiyor bugün. Nihâî maçımızı kazanınca belki.

Rue d'Alésia'dayım demek. Burada sokağın sağlı sollu cafelerinde Abidin'e rastlamak mümkün. İyi bakın lütfen: Yanında belki Fikret Muallâ vardır. Belki Selçuk. Belki Gaye. Belki Alev. Belki Hüseyin. Belki de hem Hasan hem Hüseyin.

Plaisance metro durağına yaklaşıyorum. Montparnasse Garı hemen sağımda. Gökdelen'i göğü tırmalıyor, okşuyor, o Gökdelen/Göktırmalayan 1940'ların sonunda yoktu. Bu mahallede değışen sadece o değıl.

Tam köprünün altında kaldırım arşınlarken Gar'dan yola yeni çıkan bir tren geçiyor köprüden : Çufçuf çufufçuf çufuf çuf çufuf çuf çufçuf ... yavaş yavaş çünkü henüz yolun daha başında. Kimbilir Okyanus kıyılarına, Fransa'nın batısındaki hangi kente, kasabaya, köye insan taşıyor ... Çufçuf çufufçuf çufuf çuf çufuf çuf çufçuf ...

Trenin ince ve derin melodisi alıyor beni Paris'ten, Montparnasse'den, Alésia Sokağı'ndan ve birdenbire kendimi Kayseri-Ankara treninde, Toros Ekspresi'nde, buluyorum. Yanımda Güzin. Abidin'le Adana'da evleneli iki yıl henüz dolmamış. Abidin çebren ve hileylen ve "mevcutlu olarak" askere alınmış, Adana'dan Kayseri'ye "mevcutlu olarak" evet evet "mevcutlu olarak" getirilmiş ve "sürgün kıtasına" teslim edilmiş. Adana'da Abidin Paşa Caddesi'nde başı boş dolaşan o kara o kapkara öküzler bile bu işe şaşırılmışlar.

Nasıl şaşırmasınlar ?

"Ciğerlerinden hasta ayol, adamın çürük raporu bile var. Bile bile askere aldılar, ayrıca boğazında çıban çıkmış ..."

Güzin böyle dert yanıyor. Ve Kayseri'den, asker Abidin'den ayrılışını ve Ankara yolundaki tren yolculuğunu anlatıyor :

“Pazartesi sabahı saat üçte, Kayseri İstasyonu'nda Toros Ekspresi'ni beklerken bir bölük inzibat eri ve birkaç subay sıralanmış ... Peron boyunca, birkaç metre arayla dizilmiş erlerden Abidin'in 'koruyucuları' tıklım tıklım gelen ekspresin vagonlarına dalıyorlar, böylece [Abidin'in] karısına yer buluyorlar ...

O [Güzin] vagonun penceresinden Abidin'le Şükrü'yü [Abidin'in asker arkadaşı] selamlarken, peron boyunca aralıklarla dikilmiş duran, hiç tanımadığı erler, askeri selamla uğurluyorlar. O'nunla [Güzin'le] birlikte pencereden bakan ve sonradan Niğde ceza reisi veya defterdarı olduğunu söyleyen biri, bu garip törene bir anlam veremeyerek, 'Eşiniz herhalde yüksek rütbeli bir subay...' diyor.

O [Güzin] ise, Abidin'in çenesinin altındaki yaranın içine saldığı endişe ve [Kayseri'de] geçirdiği 48 saatlik uykusuzluğun etkisiyle hiç duymamış gibi pencereden görkemli Erciyes Dağı'nın son görüntülerine bakmayı sürdürüyor, bitkin ve dalgın.”

Güzin Kayseri'den Ankara'ya ulaştığında, istasyonda Azra Erhat bekliyor. Tedirgin. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi doçentlik sınavına/yarışmasına, Keriman

Hanımdan başka Vedat Bey de girecekmiş, dilci, bilgin ve ünlü, Güzin'in işi zor. Ama önemli olan sınava girmek, kazanmak ve bilhassa Abidin'i Kayseri'deki askeri kışladan kurtarmak ve Ankara'ya getirtip tedavisine başlatmak. Güzin sınavı kazanacak, Abidin tedavisini yaptıracak, Ankara'da kalacaklar, çünkü Güzin DTCF'de doçenttir artık. 1940'ların tam ortasında, tedirgin ve zor günler yaşayan otuzlu yaşlarının şirinliği, cömertliği ve cesarati içindeki gençler gelecekte umutludurlar. Ne olursa olsun...

Çufçuf çufufçuf çufuf çuf çufuf çuf çufçuf ...

Dönüp geliyorum, Montparnasse Garı hep sağımda. Köprünün üstünden geçmekte olan tren tümüyle çekilip gitmedi henüz ...

Çufçuf çufufçuf çufuf çuf çufuf çuf çufçuf ...

Tam o sırada solumdan bir güvercin havalanıyor : Pırrrr pırrrr pırrrr ... Doğu'ya doğru kanatlanıyor. Doğu'ya uçan güvercin aniden bir tabloya giriyor, ama bu tablonun çerçevesi yok. Bu tablonun ressamı da yok. Belki Ridley Scott olabilir yine de ve her ihtimale karşı : Blade Runner'de, filmin en üst, en zirve noktasında, Rick Deckard (Harrison Ford hakkıyla oynuyor) ile "réplicant" Roy Batty (Rutger Hauer'in harika biçimde canlandığı) arasındaki ölüme kavgadan sonra tamamen metalleşmiş biçimdeki bu sonuncunun sağ omuzundan

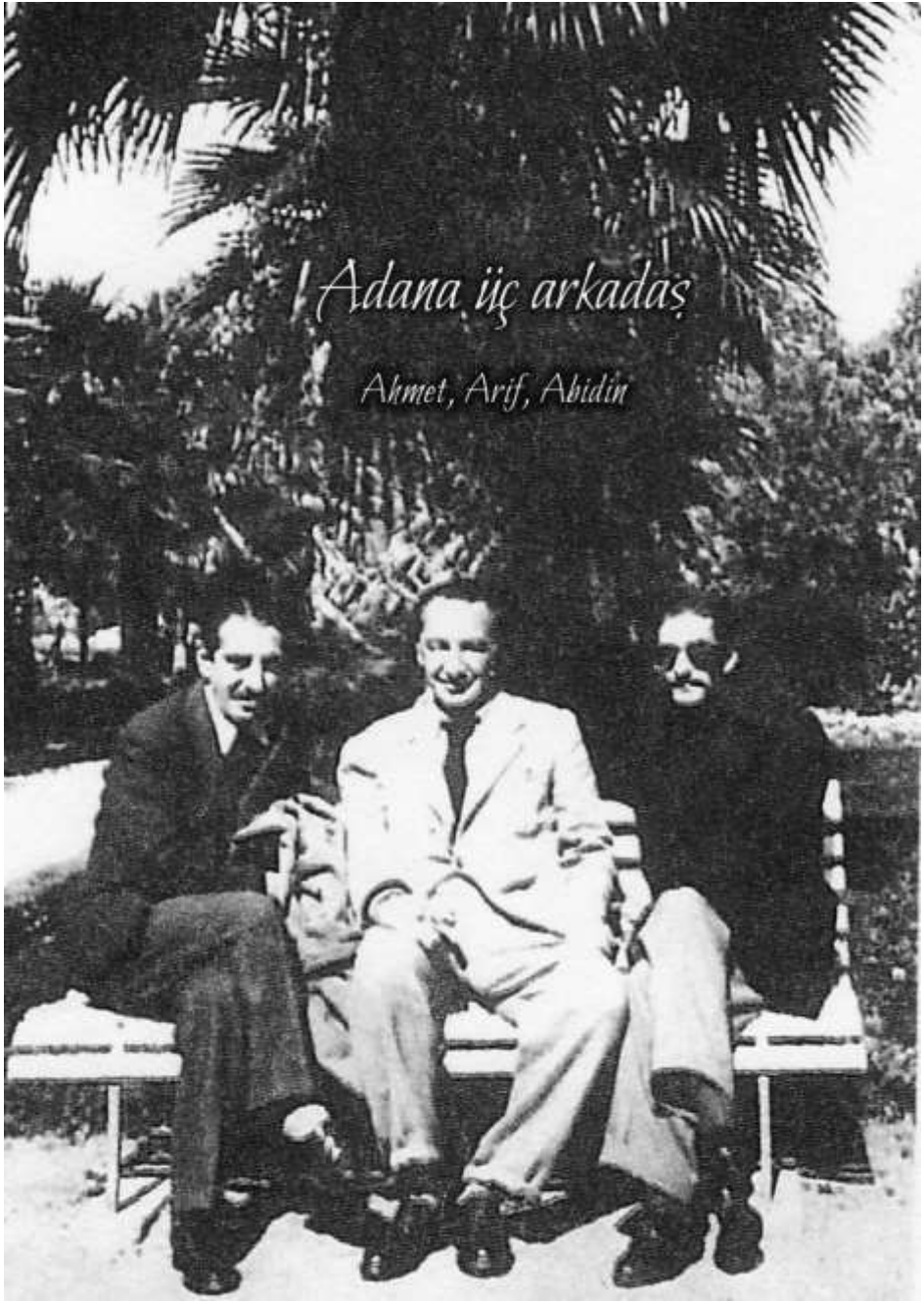
kanatlanan ve yağmurdan sıırıslıklam başının sağ tarafında donup kalan ve olağanüstü bir resme dönüşen güvercin aklıma geliyor. Aklımda kalıyor : İnsanoğluna insankızına en yakın yaratık güvercin olabilir sonucuna ulaş-ı-yorum. Ben de o zaman güvercinlerimizle kanatlanıyorum. Başkenti terk ediyorum : Taklacı güvercinlerin ülkesine onlarla ve Güzin'le birlikte dönüyorum. Bir kez bile olsun dönüp arkama bakmadan.

ÖNEMLİ NOT : Bu çalışmanın hiçbir bölümü ve yazarın özel koleksiyonundan çıkarıp burada ekitap.ayorum.com sitemiz için önerdiği fotoğraflardan hiçbirini yazarın önceden yazılı izni olmaksızın tekrar üretilemez, bir erişim sisteminde tutulamaz. Bu kural Abidin Dino, Güzin Dino, Arif Dino konusunda yazdığım ve bugün sitemizde, daha önce başka sitelerde yayınladığım bütün makaleler, kitaplarım ve içerdikleri görsel malzemeler için de geçerlidir. Son zamanlarda sayısı artan bütün yazı ve makale hırsızlarına (“intihal” diyemiyorum çünkü bu sözcük artık çok masum kalıyor yeni tür hırsızlar önünde) duyurulur. Bilhassa.

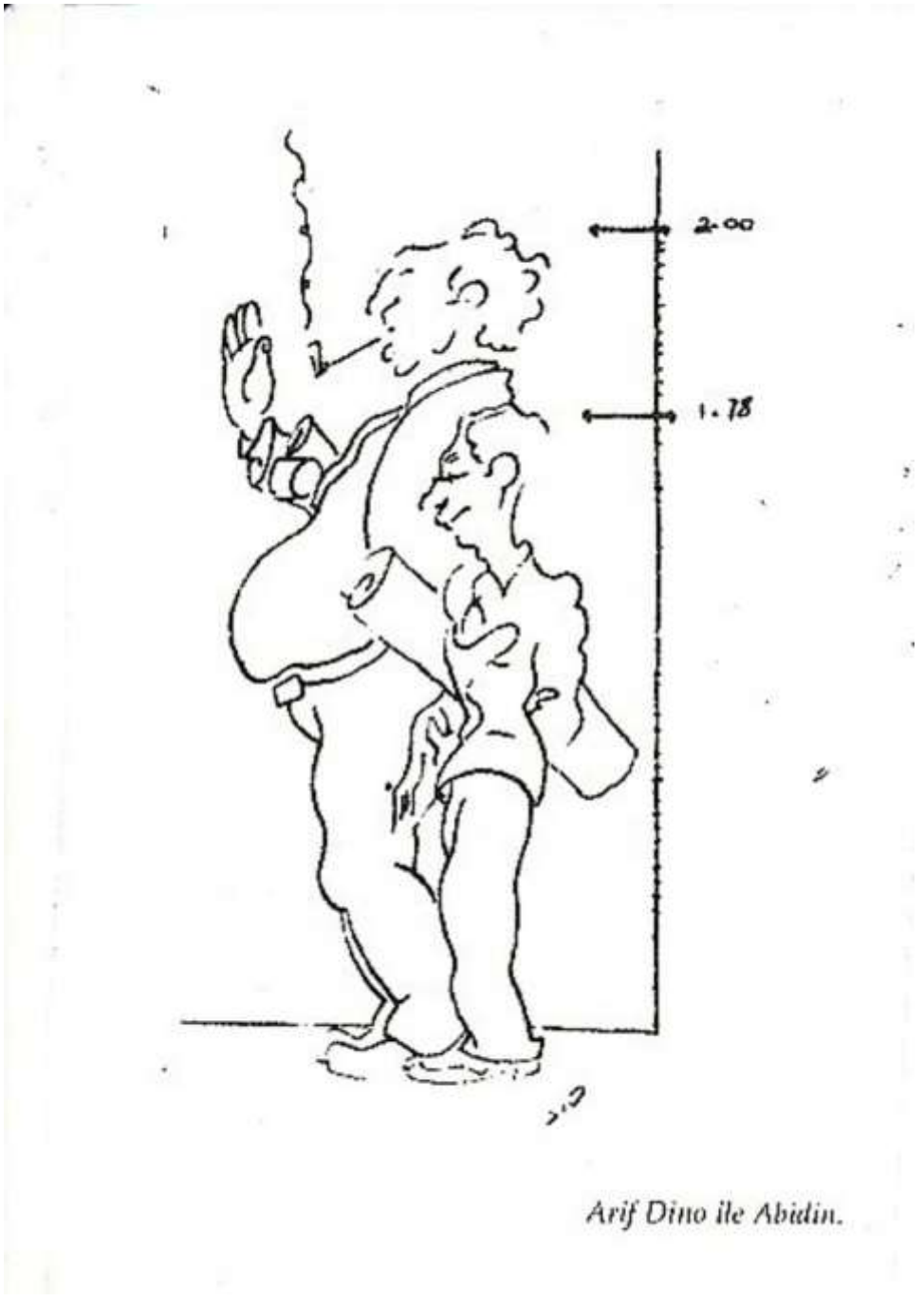
Albüm

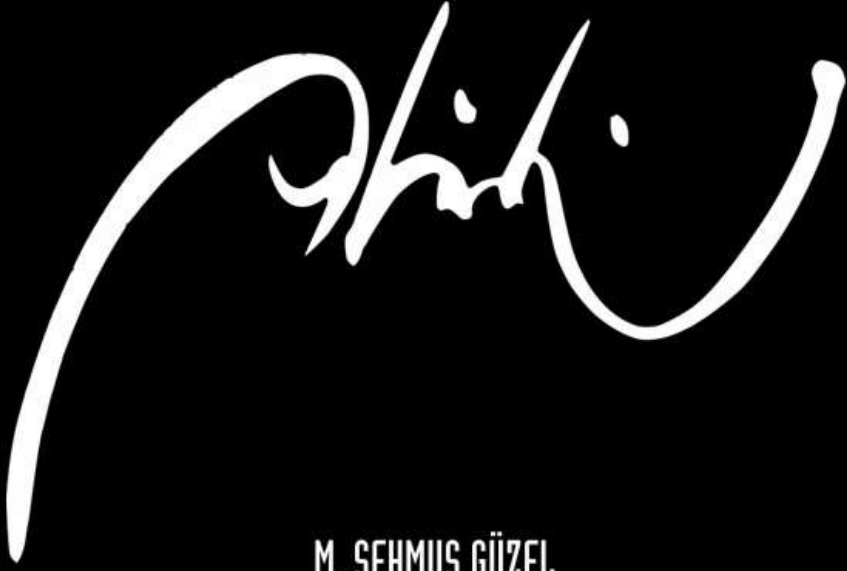

Arif Dino ile Abidin.

Abidin Dino'ya Dair

M. ŞEHMUS GÜZEL

Abidin Dino'ya Dair

ekitap.ayorum.com